

Lietuvos istorijos institutas

L I E T U V O S

ARCHEOlogija 24

VILNIUS 2003

Redaktorių kolegija:

Algirdas Girininkas (*ats. redaktorius*)
(*Lietuvos istorijos institutas*)

Vytautas Kazakevičius
(*Lietuvos istorijos institutas*)

Mykolas Michelbertas
(*Vilniaus universitetas*)

Ēvalds Mugurēvičs
(*Latvijos universiteto
Latvijos istorijos institutas*)

Vytautas Urbanavičius
(*Pilių tyrimo centras „Lietuvos pilys“*)

Gintautas Zabiela
(*Lietuvos istorijos institutas*)

NAUJA ŽVĒRŪNOS-MEDEINOS PERSPEKTYVA

VYKINTAS VAITKEVIČIUS

ĮVADAS

XIII a. Lietuvos valstybės religijos tema lig šiol plačiausiai nagrinėta baltų mitologijos tyrinėtojų A. J. Greimo, V. Toporovo, N. Vėliaus. Pastaruoju metu šių tyrimų rezultatus pabandyta susieti su archeologiniais ir istoriniais duomenimis apie Lietuvos valstybės kūrimąsi ir ankstyvajį jos egzistavimo laikotarpį. Prieita išvados, kad vienodos laidojimo tradicijos (sudeginę mirusiuju laidojimo plokštiniuose kapinynuose) išivyravimas baltų genčių teritorijoje XII–XIII a. ir Lietuvos valstybės kūrimasis yra sinchroniški procesai. Apie šią valstybinės religijos reformą kalbama 1261 m. užrašytame Sovijaus mite, kuriame užfiksuotas priežastinis ryšys tarp mirusiuju deginimo papročio įvedimo ir naujų (arba kanonizuotų) dievų: Andojo, Perkūno, Kalvelio ir Žvérūnos garbinimo. Šių dievų bruožai byloja, jog valstybinė religija XIII a. Lietuvoje išreiškė valdančio karinio sluoksnio ideologiją (pläčiau žr. VRB, 2001, p. 311–328).

Tokiame kontekste norime paieškoti atsakymų į klausimą, kodėl tarp XIII a. valstybės ir valdovo garbinamų dievų yra Žvérūna-Medeina. Anot A. J. Greimo, tai – originalus lietuvių religijos bruožas (Greimas, 1990, p. 395), kurį jau aiškinome tuo, jog Žvérūna-Medeina atstovauja medžioklei ir karui – prioritetenėms kunigaikščio ir didikų veiklos sritims (VRB, 2001, p. 325–328). Toliau plėtodami šią temą, norėtume plačiau pagrįsti ir nuomonę apie menamą ypatingą ryšį tarp Mindaugo giminės, kuriai priklausė valstybės formavimo iniciatyva, ir dievės Žvérūnos-Medeinos.

1. MITINIAI ŽVĒRŪNOS-MEDEINOS BRUOŽAI

A. J. Greimo studijoje apie Žvérūną-Medeiną, kuri nors ir nebuko baigta, atskleidžiama, kad dviem skirtingais vardais vadinama, o dažnai ir dvilypė deivė yra medžiotoja su kurtais-vilkais, kuri negloboja medžiotojų, o veikiau jiems trukdo. Ši deivė yra vieniša, mergaujanti, atsisakiusi vedybų, bet geismų persekiama ir išsiilgusi vedybinio gyvenimo. Ji – gražiai pasipuošusi mergina arba vilkė (Greimas, 1993, p. 79–91, 98–99) (plg. *vilkmergė „paleistuvė“*, LKŽ XIX, p. 398). Šios išvados remiasi įvairių mitologijos ir istorijos šaltinių duomenimis. Paminėtini keli lietuviški pavyzdžiai.

Ipatijaus metraštyje (1252) tarp dievų, kuriems Mindaugas slapčia aukojo, minimas „Zuikių dievas“ ir Medeina (BRMŠ I, p. 260–261), dėl ko pareikšta įvairių nuomonių (plg. Greimas, 1990, p. 383; Vėlius, 1993, p. 67–68). A. J. Greimo teiginj, kad „Zuikių dievo“ epitetas priklauso deivei Medeinali, paremia tai, jog metraštyje toliau pasakojanamas epizodas, kuomet perbėgus kiškiui kelią, Mindaugas nedrįsdavo kelti kojos į mišką. Be to, mitologijos šaltiniai atskleidžia neabejotiną mitinį ryšį tarp Medeinos ir kiškių, kurie išskyla kaip „pačios Medeinos bruožus turī Jos šaukliai ir palydovai“ (Greimas, 1993, p. 99).

Malalos kronikoje (1261) tarp keturių dievų-suverenų minimą Žvérūną lydi apibūdinimas „kalė“ (*coyza*) (BRMŠ I, p. 266–268), kuris, atsižvelgiant į deivės vardą, aiškintinas kaip „kurtė“ arba veikiausiai „vilkė“ (Greimas, 1990, p. 383; 1993, p. 88–89)¹. Vilkė vadovauja vilkų rujai (plg. „Eina tabūnu, kaip vilkai paskui

¹ Beje, vieningas mitologinis vaizdinus šuo-vilkas gyvuoja ir po to, kai jie imami skirtingai vadinti (Иванов, 1975, 400).

vilkę“, LKŽ XIX, p. 389). Su tokia palyda vilkė laksto po miškus ir laukus, puola, griebia ar plėšia, kas jai patinka (Greimas, 1993, p. 90) ir „ką daro vilkienė, tą daro ir vilkai“ (!) (LKŽ XIX, p. 392).

J. Dlugošas Lenkijos istorijoje (XV a. antroji pusė) apraše didžiojo kunigaikščio Jogailos įprotį, kurio jis laikėsi visą gyvenimą ir buvo „išsaugojės iš pagonybės laikų“ – balandžio mėnesio pabaigoje naktį eiti į mišką klausytis lakštingalos (Długossius, 1711, p. 650). Tokį aistringo medžiotojo elgesį interpretavome kaip vieną apeigų, skirtų Žvérūnai-Medeinai, mat lakštingala – tai dar viena, šią kartą ornitomorfinė, deivės raiškos forma (VRB, 2001, p. 326–327).

2. ŽVÉRŪNA-MEDEINA IR KARIAUNA

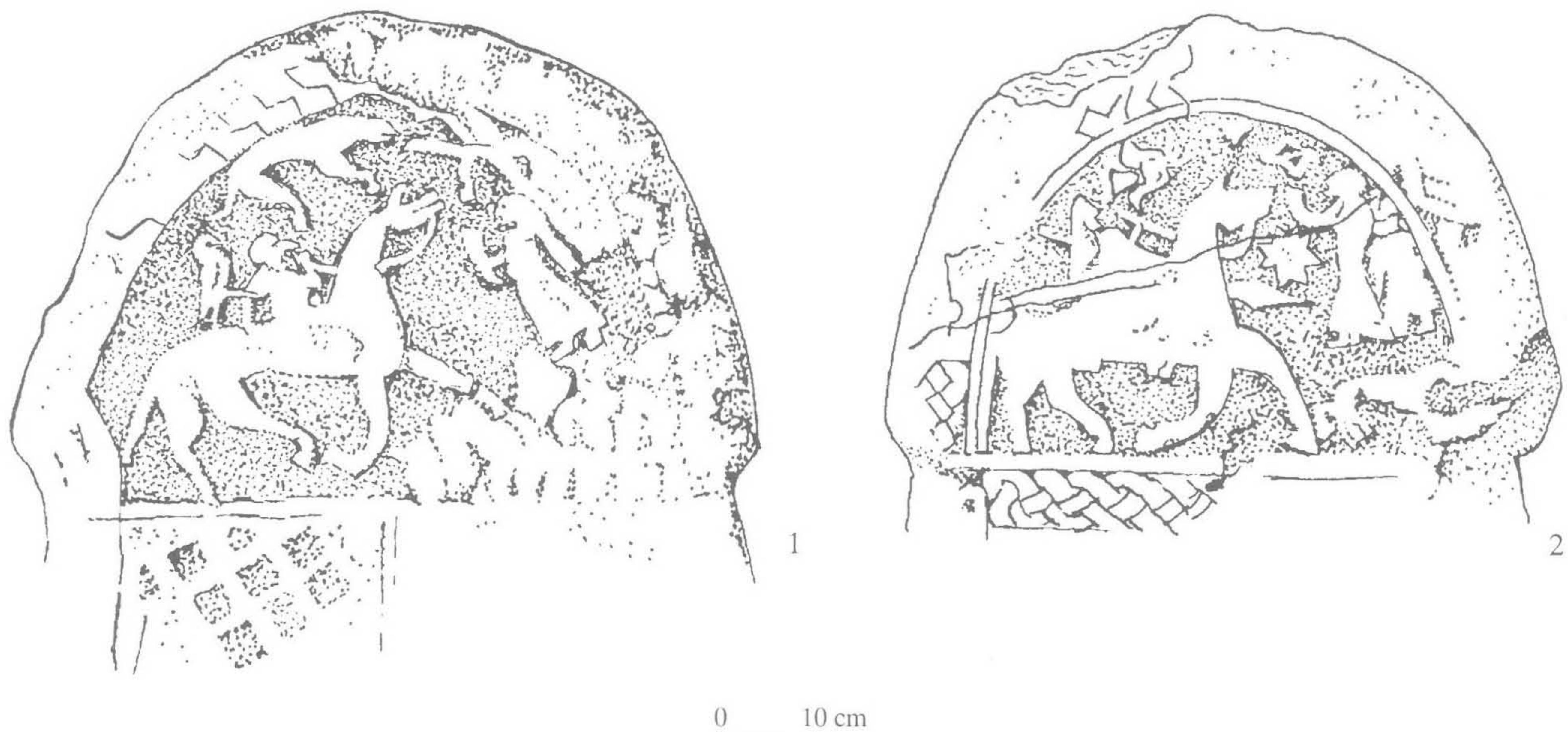
XIII a. valstybės religija reiškė valdančio karinio sluoksnio ideologiją. Visų dievų-suverenų sakralumo srityse aptikta karinės tematikos, kuri gali būti prigimtinis šių dievų bruožas ir (arba) savotiškas infiltratas, susijęs su karinės ideologijos plėtra (VRB, 2001, p. 323–328). Ryšys tarp Žvérūnos-Medeinos ir kariaunos abejonių nekelia: kariai, kaip pati Žvérūna-Medeina, yra medžiotojai, ir *vilkai* arba *kiškiai*. Be to, kariai, galimas dalykas, yra bitininkai, miškuose turintys bičių ir per bites tarpusavyje susibičiuliaiavę bičiuliai.

2.1. Medžioklė, kaip karas

Mitinės medžioklės ir karo koreliacijos remiasi tuo pačiu modeliu – žvėries medžioklė atitinka kovą su prienu. Atrodo, kad kalbėdami apie karius, savaime kalbamame ir apie medžiotojus.

Anot Vygando Margburgiečio (1394), kartu su didžiuoju kunigaikščiu Kęstučiu buvo sudeginti arkliai, drabužiai, ginklai, medžiokliniai paukščiai ir šunys (BRMŠ I, p. 463, 469). Anot Petro Dusburgiečio (XIV a.), kartu su mirusiu kilminguoju prūsu buvo deginama visa, kas reikalinga karo tarnybai, taip pat ir žirgai, kurtai ir sakalai (BRMŠ I, p. 334, 344). Palyginimui – Christburgo sutartyje (1249) buvo kalbama apie tai, kad prūsų pagonių kunigai, laidodami mirusius, pakélé į dangų akis, tvirtina matą velionį, „skriekiantį ant žirgo per vidurį dangaus, pasipuošusį žvilgančiais ginklais, nešančių rankoje vanagą ir su dideliu būriu palydos einantį į kitą pasaulį“ (BRMŠ I, p. 239, 241).

Sventaragio religinė tradicija, kuri yra viena ryškiausių XIII a. valstybės religijos raiškos ir sklaidos formų (plačiau žr. VRB, 2001, p. 317–318), taip pat numato, kad mirę didieji kunigaikščiai ir didikai bus deginami kartu su žirgais, kurtais, sakalais ir vergais (Полное собрание, 1975, c. 31). Visų pirma tai liudija, kad didieji kunigaikščiai ir didikai buvo laidojami kaip kariai-medžiotojai. Kita vertus, tokia kario-medžiotojo „laikysena“, matyt, koreliavo su bendra valstybinės

1 pav. Gotlandas. Fragmentai akmenų piešinių, vaizduojančių raitelį su sakalu ir šunimi: 1 – Klinte, 2 – Garda (pagal: GB, 1941, lent. 55; 1942, p. 46).

religijos struktūra: žirgas, kurtas ir sakalas atstovavo trijų dievų – Andojo, Žvērūnos-Medeinos ir Perkūno – sakralumo sritims². Ketvirtajį, Kalvelį, tokiu atveju, matyt, reprezentavo iš geležies nukalti kario-medžiotojo ginklai.

Pažymėtina, kad kario-medžiotojo realija gerai žinoma kituose Šiaurės Europos kraštose. Kitaip negu Lietuvoje apie ją leidžia spręsti ir rašytiniai šaltiniai (Hofmann, 1957/58), ir ikonografija (Åkerström-Hougen, 1981), ir specialių archeologinės medžiagos tyrimų rezultatai. Palyginimui – Švedijos teritorijoje Tautų kraustymosi, o ypač Vikingų epochos karinės didomenės kapuose dažniausiai pasitaikanti kartu su žmogumi palaidotų gyvūnų kombinacija yra žirgas–šuo-paukštis (žr. Müller-Wille, 1968/69, p. 65, 99)³. Beje, Gotlando saloje paplitę akmenys su piešiniais, būdingi VIII–XII a., taip pat gana dažnai vaizduoja raitelį – Odiną, – ginkluotą ietimi, lydimą šuns ir medžioklinio paukščio (1 pav.). Turint omenyje nemažus panašumus tarp vikingų ir baltų karių šiame laikotarpyje (plg. papuošalai, ginkluotė, laidosenai), tai iš dalies leidžia išsvaiduoti ir baltų kario-medžiotojo paveikslą.

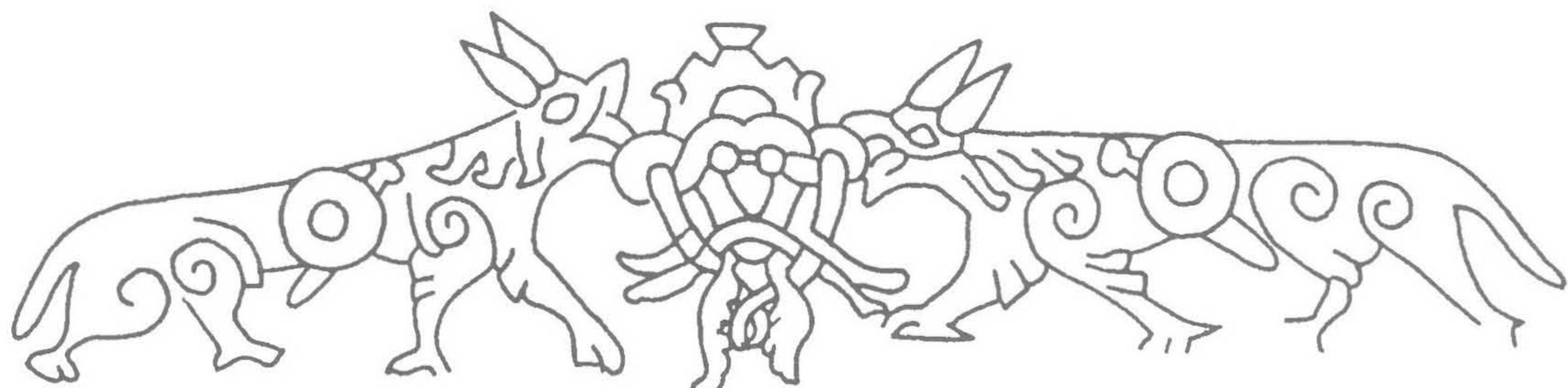
2.1.1. Vilkai ir kiškiai

Žvērūnos-Medeinos raiška vilkais ir kiškiais gerai iliustruoja pradžioje jau minėtą šios deivės dvilypumą. Mes vilko ir kiškio priešpriešą formulavome kaip medžiotojo ir aukos opoziciją (plg. „Vilko perbėgimas per kelią pranašauja laimę, pasisekimą, gi zukio – atvirkščiai“, LMD I 653/7). Kad ji realizavosi ne vien tik mitiniame plane, akivaizdžiai liudija Ipatijaus metraščio pasakojimas, kad Mindaugas paisė kelią perbėgusio kiškio, t. y. suprato ši ženklą kaip įspėjimą.

2 pav. Kuršas, XI–XII a. kalavijo buoželė ir skersinis, ant kurio vaizduojami į šalis bégantys kiškiai. Silmalciems kapinynas, Ventspilio r. (pagal: Latvijas arheoloģija, 1974, lent. 47:12).

mąapti nepalankiai nusiteikusios deivės auka (VRB, 2001, p. 326). Tokiu atveju suprantamas valdovo su kariauna siekis ir medžioklėje, ir kare, būti ne kiškio (aukos), o vilko (medžiotojo ir nugalėtojo) rolėje. Šios rūšies palyginimą randame Henriko Latvio kronikoje (1209), kur sakoma, kad rusinai bėgo miškais nuo lietuvių, kaip bėga kiškiai nuo medžiotojo (XIII §4; LK, 1991, p. 63). Ant vieno šio laikotarpio kuršių kalavijų skersinio net vaizduojami į šalis bégantys kiškiai (!) (Šturm, 1936, p. 106, įklija tarp p. 108 ir 109) (2 pav.). Polocko kunigaikštis Vseslavas Vasilkovičius su kariauna, anot sakmės apie Igorį (1185), taip pat „lakstė vilkais“ (*скочи вълкъмъ*) (Топоров, 1980, c. 48)⁴ (3 pav.).

3 pav. Lundo runų akmenyje (Švedija) pavaizduoti Odino kariai – vilkai (pagal: Roesdahl, 1987, p. 77).

² I Šventaragio laidotuvų ritualo turinių panašiu aspektu pirmasis dėmesj atkreipė V. Toporovas (žr. Топоров, 1980, c. 33).

³ Beje, pastaruoju metu atlikti kruopštūs kapuose rastų gyvūnų kaulų tyrimai leidžia patikslinti, kad tarp rastų paukščių paprastai yra vienas arba keli plėšrūnai – sakalai arba vanagai (Vretemark, 1983, p. 48; Sten, Vretemark, 1992, p. 97).

⁴ Paminėtina, kad Vseslavo Vasilkovičiaus pusėje 1180 m. kovësi ir lietuviai (Baranauskas, 2000, p. 157).

V. Toporovas, savo ruožtu, atskleidė, kad didysis kunigaikštis Gediminas „visiškai natūraliai“ susijęs su vilko tema, o jo kariauna – su vilkais (Топоров, 1980, c. 48–50). Geležinis vilkas Gediminui išpranašavo ir būsimosios sostinės Vilniaus tvirtumą, ir jégą, ir karines pergalės (Greimas, 1998, p. 69; plg. „Kai vilkai staugia, tai vaina bus“, LMD I 200/4).

Šioje vietoje paminėtinas ir kitas neabejotinai reikšmingas punktas – Vilkmergė (vėliau – Ukmergė). Ji priklausė XIII a. valstybės pasienio apsaugos grandžiai, nuo XIV a. pirmosios pusės figūruoja kaip valsčiaus centras (Dubonis, 1998, p. 78–81; Zabiela, Baranauskas, 1996, p. 6–9). Vilkmergės pavadinimą etimologizuoti taip, kaip jį liudija rašytiniai šaltiniai – *Vilk-a-merge* (plg. *Wilkermerge*) arba, kitaip tariant, „vilko merga“ A. Vanagui atrodė tikslu, bet semantiškai nelogiška (Vanagas, 1996, p. 259). Vis dėlto sakralinių gyvenamujų ir gynybinių vietų pavadinimų baltų bei jų kaimynų kraštuose žinoma (plg. Velionė (*Welow*), Laumėnai (*Loumene*)). Menamas veikiausiai didžiojo kunigaikščio Gedimino įkurto gynybinio-politinio centro ryšys su deive Žvėrūna-Medeina aptariamame kontekste taip pat būtų logiškas ir patvirtintų glaudžias deivės su vilkais (ar deivės-vilkės) sąsajas su karu ir kariauna⁵.

Atskirai paminėtina, kad *kariai-vilkai* yra labai raiški indoeuropiejistikos tema (plg. Иванов, 1975, c. 399–408; McCone, 1987; EIEC, 1997, p. 631–635, 646–648), kas, savo ruožtu, patvirtina ir baltišką šios mitologemos perspektyvą.

2.2. Kariai, bitininkai, bičiuliai

Ryšiai tarp žvérių ir miškų valdovės Žvėrūnos-Medeinos ir karių gali būti projektuojami dar vienu planu. A. J. Greimas, tirdamas senias socialines struktūras, pagrįstas tam tikromis kultūrinėmis vertėmis ir mitinio pasitikėjimo santykiais, atkreipė dėmesį į tokią originalią lietuviškojo feodalizmo socialinę formą kaip bičiuliją (plg. Jablonskis, 1979, p. 154–156), kuriai priklausė „atliekami“, t. y. negalintys pretenduoti į paveldėjimą tévo sūnūs, visų pirma – antrieji broliai (Greimas, 1990, p. 261–266). Jie bitininkaudavo šeimose, kur augo keli broliai. Bitininkavimas suponuoja savo išskirtinė moralinė kodeksą, išplėtojama ypatinga bičiulystės-draugystės dimensija. Santykiuose tarp bitininkų-bičiulių minėtas kodeksas realizuojamas

kontraktualine abipusių įsipareigojimų forma (Greimas, 1990, p. 264; taip pat žr. Bičiuliai, 1954; Butkevičius, 1964a, p. 146–148; plg. „Jie visi bitninkai, eina iš vieno“, LKŽ I, p. 703). Taigi A. J. Greimas mato hipotetinę paralelę tarp bičiulijų, glaudžios draugystės tarpusavyje siejamų jaunų vyrų grupių, praktikuojančiu drevinę bitininkystę miškuose, ir kariaunos, kurią XIII a. rašytiniai šaltiniai taip pat vadina draugais (*amici, vrunde, prijatieli*) – tam tikra susigiminiavimo institucija (Łowmiański, 1983, p. 258–267, išn. 421; plg. Бенве-нист, 1995, c. 84–95).

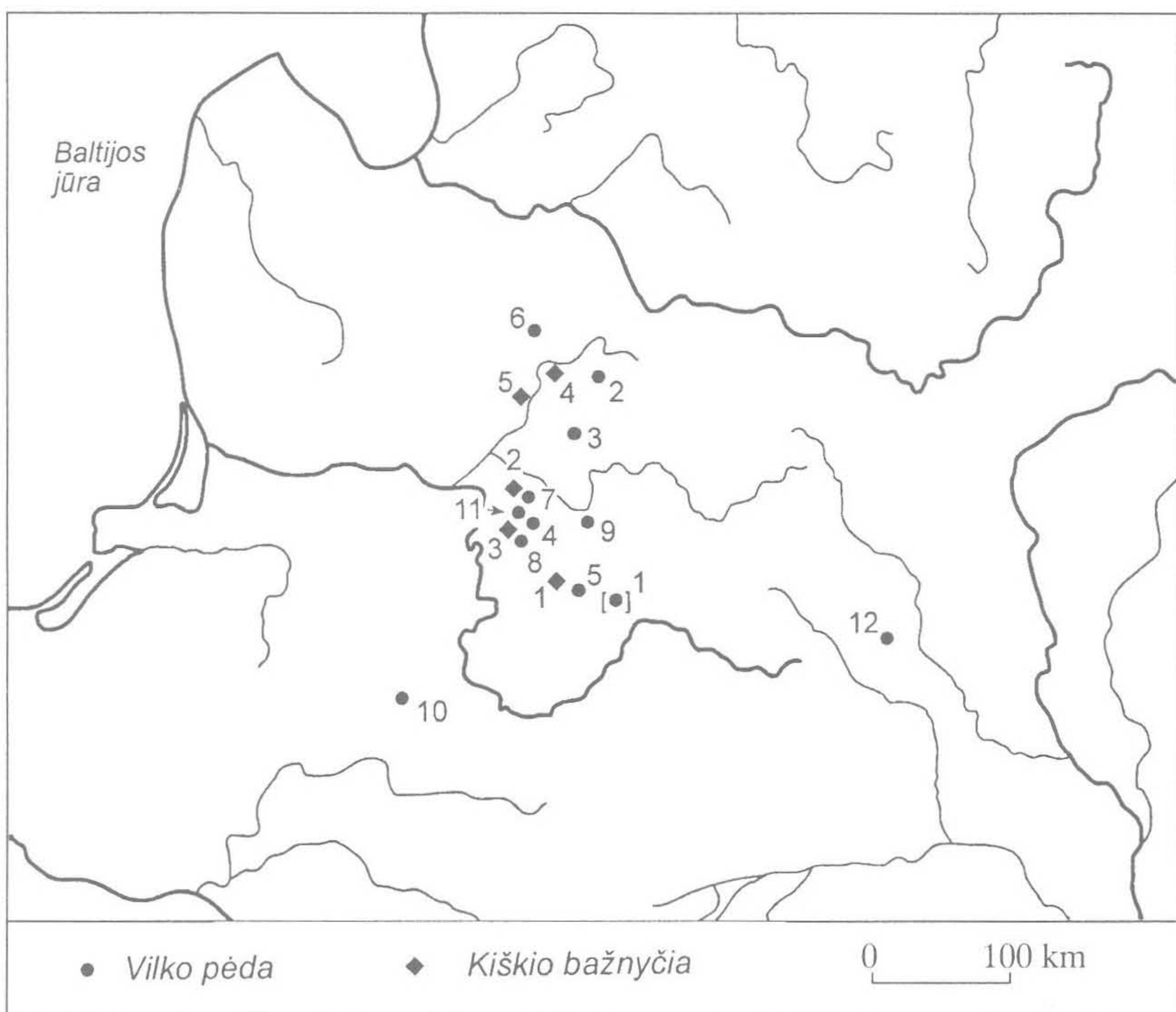
Drevinė bitininkystė miškuose viduramžių Lietuvoje buvo neabejotinai svarbi ir plačiai praktikuojama. XIII–XIV a. individualia kunigaikščio, bajorų ir valstiečių nuosavybe jau buvo laikomi arimai, šienaujamos pievos ir bičių drevės giriose (Dubonis, 2001, p. 785). Daug istorijos šaltinių kalba apie bitininkus, kurie mokejo duokles medumi ar vašku (plačiau žr. Piškinaitė-Kazlauskienė, 1995, p. 15–34).

A. J. Greimo hipotezės peržiūra nėra šio straipsnio uždavinys. Turint omenyje bendrais bruožais jau aptartus karių ir deivės Žvėrūnos-Medeinos mitinius ryšius, ji nėra iš piršto laužta. Menamą ryšį tarp karių ir Žvėrūnos-Medeinos ši hipotezė leistų papildomai plėtoti Žvėrūnos-Medeinos valdose spiečiančių bičių tyrimų linkme. Jos visų pirma susiję su Perkūno sakralumo sfera (žr. Vaitkevičienė, 2001, p. 81–85). Sąsajos tarp Žvėrūnos-Medeinos ir Perkūno – produktyvi, tačiau atskira ir todėl taip pat už šio straipsnio ribų išeinančių tyrimų tema (plg. Perkūnų-medžiotojų, Perkūnui skirtas kulto vietas šventuose miškuose ir pan.).

2.3. Žvėrūnos-Medeinos kultas

Duomenų Žvėrūnos-Medeinos kultui rekonstruoti, deja, nepakanka. Pradžioje paminėtas didžiojo kunigaikščio Jogailos įprotis „iš pagonybės laikų“ balandžio mėnesio pabaigoje naktį miške klausytis lakštingalos téra senųjų menamų apeigų fragmentas (plg. burtus iš paukščio čiulbėjimo karo žygio metu – BRMŠ I, p. 304, 313). Tiesa, jis tam tikra dalimi pateisina XIX–XX a. folkloro ir etnologijos duomenų naudojimą, nes tikėjimų apie lakštingalą, giedančią šv. Jurgio naktį yra žinoma (VRB, 2001, p. 326). Be to, pirmosios naktigonės, kuri sutampa su šv. Jurgio diena, metu latvių naktigonės „lakštingalos daliai“ ir aukodavo (Līdeks, 1991, p. 168–169).

⁵ Plg. Vilkiją (*vilkija „vilku gauja“*, LKŽ XIX, p. 392) prie Pašuvos pilies, nuo XV a. figūruojančią kaip karališkasis dvaras (plačiau žr. Makarevičius, 1971, p. 63).

4 pav. *Kiškio bažnyčiomis* vadinamos kalvos (2, 5), akmuo (1), laukas (3), miškas (4) (pagal: autorių): 1. Genionys (Varėnos r.); 2. Guronys (Kaišiadorių r.); 3. Liciškėnai (Prienų r.); 4. Mičionys (Anykščių r.); 5. Purveliai (Anykščių r.).

Akmenys su *vilko pėdomis* (3–9, 12) ir *vilkpédėmis* vadinamos vietas (1, 2, 10, 11) (pagal: autorių): 1 – Benekainių valsčius (Beniakoni, Voranavos r., Baltarusija); 2 – Čižiškės (Utenos r.); 3 – Gudeliai (Molėtų r.); 4 – Guronys (Trakų r.); 5 – Jakėnai (Varėnos r.); 6 – Kalviai (Rokiškio r.); 7 – Kareivony (Kaišiadorių r.); 8 – Sabališkės (Prienų r.); 9 – Vilkpédė (Vilniaus m.); 10 – Vilkapédžiai (Wiłkopiedzie, Suvalkų vaivadija, Lenkija); 11 – Žostautai (Kaišiadorių r.); 12 – Žuravec (Žuravec, Asipovičių r., Baltarusija).

Gyvulių globėjo šv. Jurgio bruožai rodo, jog jis iš dalies perėmė dievo Perkūno (Greimas, 1990, p. 453–458) ir deivės Žvérūnos-Medeinos funkcijas (Greimas, 1993, p. 88–90; VRB, 2001, p. 326). Taigi yra pagrindo ir jam skirtą šventę balandžio 23 d. laikyti atitinkamų senųjų apeigų laikotarpiu. Jurginių ryte, prieš saulėtekį, siekdami sėkmės visus metus, aukojo latvių medžiotojai: miško motinai (*Meža māte*), kuri yra labai artima Žvérūnai-Medeinai, jie skirdavo savo pirmą medžioklęs laimikį, įdėdami jį į kiaurai išpuvusių kelmą (VRB, 2001, p. 325–326). Tokios rūšies duomenų Lietuvoje neužfikuota. Tačiau tam, kad šv. Jurgis saugotų gyvulius nuo vilkų, Lietuvos bažnyčiose prie altorių ir elgetoms dar visai neseniai buvo gausiai aukojama maisto

(Milius, 1964, p. 96–99; Balys, 1993, p. 168–172). Galbūt į prose novinių apeigų kontekstą būtų galima įrašyti ir 1375 m. balandžio pabaigoje vykusią bajoro Vaidilos medžioklę su kurtais ir palyda? (NPK, 1999, p. 148–149; VII §86c).

Antrasis laikotarpis, kuomet apeiginiais tikslais buvo rengiama kiškių medžioklė, yra gruodžio mėnuo, tiksliau – Kalėdos. Apie tai liudija lietuvių adventinių dainų tipai (Kl.p. 63, 186–188), taip pat pavieniai liudijimai: „Kūčiom, būdavo, aina zuikių medžiot, už tai Kalėdom būna mėsos“ (LTR 6467/455). Atskirai paminėtinės 1583 m. šaltinis apie tai, kaip keiliautojas R. Lubenau svečiavosi pas Kuršo kunigaikštį: „Kadangi buvo Kalėdos, jie nuvažiavo medžioti į savo šventajį mišką (Latvijos Kurše – Vait.), kuriamė šiaip per visus metus nė jokio žvėries ar paukščio nenumuša, nė jokio pagalio nenukerta. Dabar jie nunérė kailį visiems sumedžiotiems elniams, stirnomi ir kiškiams, iškepė juos, sudėjo ant ilgo stalo <...>“ (vert. pagal: BRMŠ II, p. 683–684).

Faktą, jog Žvérūnos-Medeinos sakralumo sferai priskirtini kiškiai buvo visų pirma aukojami žvēreliai, netiesiogiai patvirtina žinia, kad medžiotojai beveik nevalgydavo kiškienos, tačiau mėgo siūdintis žiemines kepures iš jų kailiukų (Butkevičius, 1964b, 132)⁶. Pažymėtini ir gausūs tikėjimai apie tai, kaip elgtis nušovus kiškį: „Nušauto zuikio negalima atiduoti kitam, nes nesiseks medžioklė“ (LTA 1440/225), „<...> Reikia dešinė ausis nukirpt, tai geriau seksis medžioti“ (LTA 1575/43), „<...> Nupjauna kiškio galvą ir duoda tą kraują šuniui laižyti. Paskui šuo geriau užuodžia kiškio pėdsakus“ (LTA 1400/328), „Kai medžiotojas nori, kad geriau sektusi medžioti, tai kiškio krauju išstepta strieles (?)“ (LTA 1400/324) (plg. XIII a. prūsai karų belaisvius aukoja, kad susilauktų sėkmės ir

⁶ XIX a. valstiečio, dėvinčio kepurę iš kiškio kailiukų, portretą žr. EM, 1992–1993, priešlapyje.

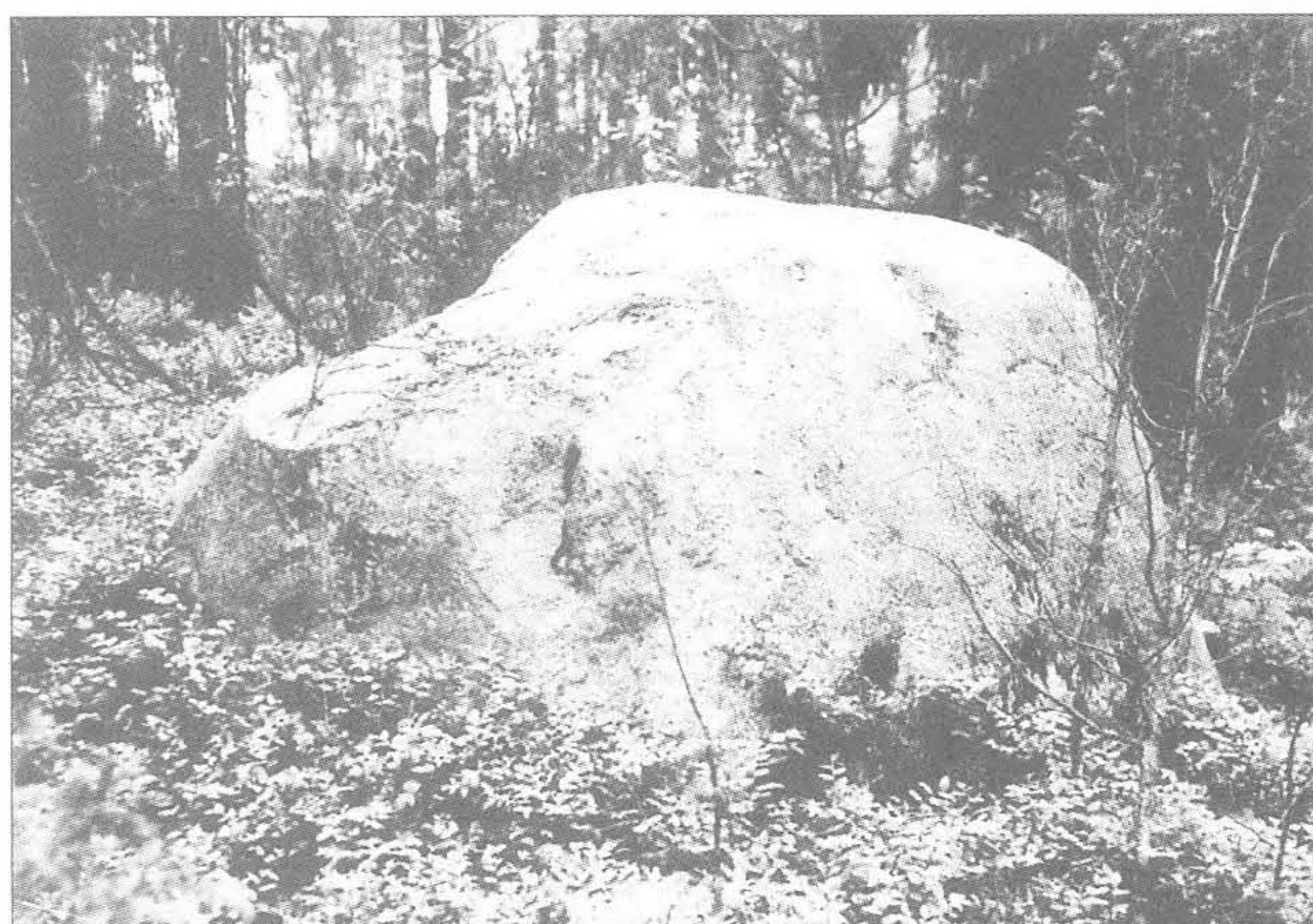
šlaksto jų krauju savo kalavijus ir ietis (sic!) (BRMŠ I, p. 220–221).

Žvėrūnos-Medeinos kultui pažinti yra ir kitos rūšies duomenų. Analizuojant duomenis apie senias Lietuvos šventvietes, į akiratį pateko *kiškio bažnyčiomis* ir *vilkpédémis* arba *vilko pédomis* vadinamos vietas (4 pav.). Aplinkiniuose kraštuose jų neužfiksuota. Žuraveco Baltarusijoje pėduotas akmuo į bendrą sąvadą įtrauktas su didelėmis išlygomis. Visų pirma tai – ne tikrinis vietas pavadinimas, antra – vilko pėda akmenyje yra tik viena iš keturių. Visas tas derinys (meška, vilkas, lapė, kiškis) rodytų, kad apie šių pėdų kilmę buvo pasakojami ne padavimai, o vienas iš gyvulinių pasakų siužetų, kur labai dažnai veikia šių gyvūnų grupė.

2.3.1. Kiškio bažnyčios

LŽV anketose, LKI abécélinėje vietovardžių kartoje ir žvalgomujų archeologinių ekspedicijų ataskaitose užfiksuota informacija apie penkias *kiškio bažnyčias* Anykščių, Kaišiadorių, Prienų ir Varėnos rajonuose.

1. Prie Genionių kaimo (Varėnos r.), Onuškio girių ninkijos miško 46 kvartale iš seno žinomas *Kiškio bažnyčia* vadinamas akmuo. Tai netaisyklingos formos pilkas granitas, apie 2x2,7 m dydžio, iki 1,2 m aukščio, tačiau amžiaus viduryje akmens viršus buvo ženkliai apskaldytas (5 pav.). Buvo spėliojama, kad vietovės ir akmens pavadinimas kilęs iš to, „kad ši akmenį niekas neaplanko, kaip (tik) kiškiai“ (LŽV: Diržomeniai; J. Rūkas, 1935). Vietos gyventojai padavimų nežino,

5 pav. Genionys (Varėnos r.) – akmuo, vadinamas Kiškio bažnyčia. V. Vaitkevičiaus nuotr.

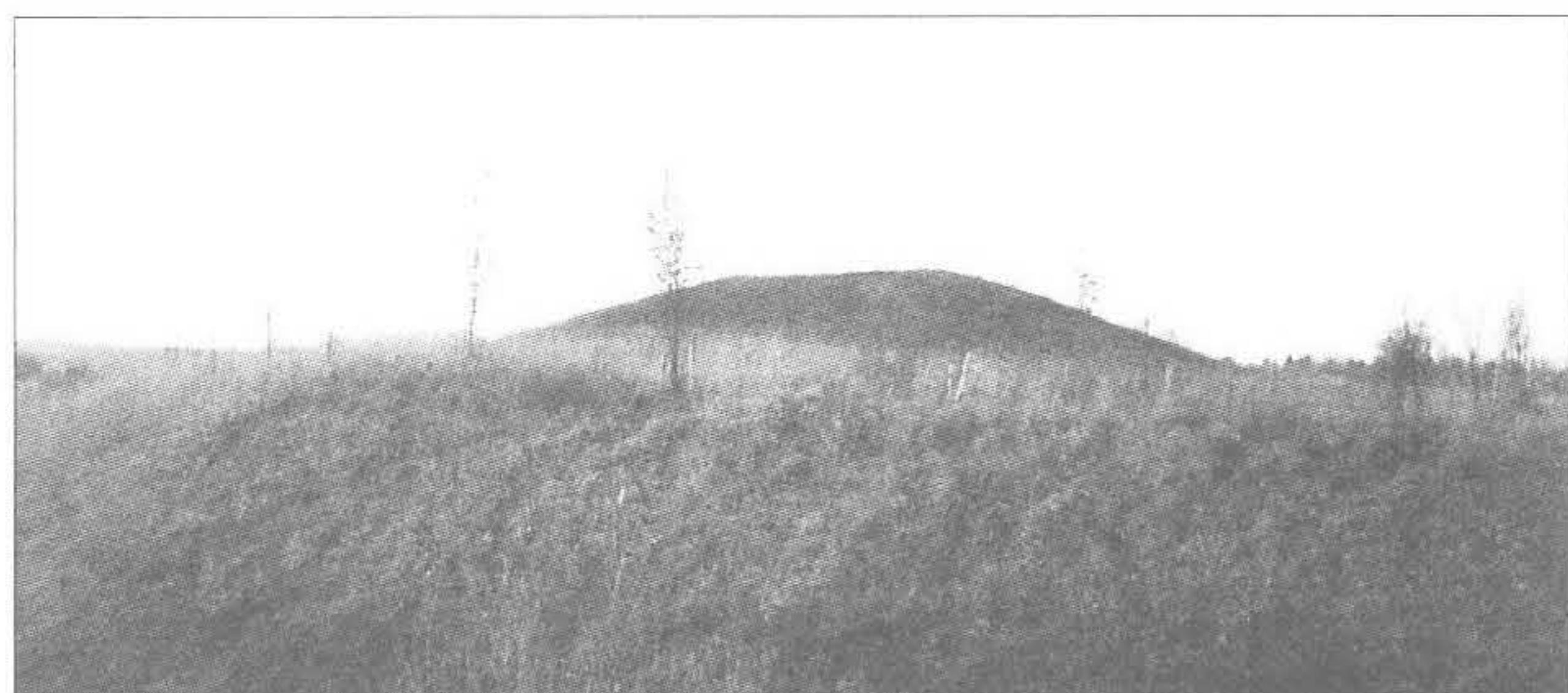
⁷ Lietuvos metraščių pasakojimą apie Pajautos mirtį ir jos garbinimą su Guronių Pajautos kapu pirmasis susiejo doc. R. Batūra (Batūra, 1966, p. 269–271).

tačiau LKC archyvo vedėjos R. Balkutės prisiminimais, senelis Genionių kaime vaikystėje ją keldavo už ausų viršun, klausdamas: „Ar matai kiškio bažnyčią?“, kaip tik Kiškio bažnyčios akmens pusėn.

2. **Guronys** (Kaišiadorių r.) laukuose yra *Kiškio bažnyčia* arba *Pajautos kapu* vadinama kalva. Prie pagrindo ji 28 m skersmens, siekia 3–3,4 m aukštį (6 pav.). Viršuje iškasta užslinkusi 6 m skersmens duobė (Tautavičius, 1971, p. 31). Apie 0,5 km iš šiaurė nuo Kiškio bažnyčios, geležinkelio Kaunas–Vilnius pietinėje pusėje, būta kito panašaus kalnelio, vadinamo *Zvaninyčia* arba *Dzvaninyčia* (jis dažniausiai klaidingai lokalizuojamas į vakarus nuo Kiškio bažnyčios).

Apie Kiškio bažnyčios kalnelį pasakota, kad ten buvusioje bažnyčioje buvo palaidotas kunigaikštis Pajauta. O kuomet Kiškio bažnyčioje vykdavo pamaldos, apie tai trimitais buvo pranešama iš Zvaninyčios kalnelio (VAK 26: p. 60–61, 69). Taip pat menama, kad Kiškio bažnyčia buvo laikoma šventa vieta. Prieškaryje jaunimas čia rinkosi į gegužines (Laurinavičius, Petkevičius, 1995, p. 4). Kita siužetinė padavimų linija pasakoja apie žuvusį kunigaikštį Pajautą, kurio garbei kariai šalmais supylė jam kapą (pateikė J. Lukavičienė-Sladkevičiūtė, 45 m. Užrašė V. Almonaitis, 1990).

Pastarujų padavimų motyvai dar XVI a. pateko į vieną Lietuvos metraščio redakciją, kur kalbama apie tai, jog kunigaikštis Kukovaitis, mylėdamas savo mirusią motiną Pajautą, pagal jos išvaizdą padirbo stabą (балван) ir pastatė jį ties Žaslių ežeru (вышней озера Жослий). Pajautos stabas–atvaizdas buvęs garbinamas (образ хвалили и за бога его мели). Vėliau stabas supuvo, jo vietoje išaugo liepos, ir imta jas garbinti (липы хвалили и за бога их мели во имя тое Пояты) (Полное собрание, 1975, с. 131)⁷.

6 pav. Guronys (Kaišiadorių r.) – Kiškio bažnyčia arba Pajautos kapas. V. Vaitkevičiaus nuotr.

Manome, kad Žaslių apylinkių padavimai apie kūnigaikštienę Pajautą buvo siejami su šalia Guroniu esančiu Pajautiškių kaimu. Jis žinomas jau XV a. viduryje (žr. Jasas, 1971, p. 205). Matyt, ilgainiui pasakojimų apie Pajautą motyvai buvo priskirti senai šventvietei, vadintai Kiškio bažnyčia.

3. Liciškėnų (Prienų r.) šventvietė įvardijama *Kiškio bažnyčia*, tačiau pateiktame trumpame paaiškinime sakoma, kad ji esanti Kiškio: „Kalvelė su duburiu, panaši į namą, dėl to bažnyčia kiškio“ (LŽV: S. Matulevičius, 1935). 2001 m. autoriaus žvalgymų duomenimis, Liciškėnų Kiškio bažnyčia yra į šiaurės rytus nuo kaimo. Tai aukščiausia apylinkių vieta, todėl iš seno čia stovėjo trianguliacijos bokštas, o per Pirmajį ir Antrajį pasaulinių karų buvo įsitvirtinę artilerijos daliniai. Apie 40x80 m dydžio (viršuje) smėlio kalva, supama pelkėtų, dabar numelioruotų slėnių (7 pav.), tolygiai aukštėja į šiaurės pusę ir aukščiausioje dalyje siekia 12–14 m aukštį. Pradėjus kasti smėlį vakariame kalvos šlaite, rasta daug žmonių kaulų. Toliau į vakarus, kalno papédėje, ariant rasta dešimtis akmeninių kirvelių su skylėmis kotui, o kalno viršuje – XVII a. monetų lobis moliniame puode. Be to, į pietvakarius nuo kalno, melioratorių apardytoje kalvelėje taip pat rasta žmonių kaulų, akmenų pamatų (?) žymės ir trinamujų girnų apatinė dalis, dabar gulinti M. Kazlausko sodybos pakraštyje.

1935 m. anketoje Kiškio bažnyčia vadina vieta dabar turi Popšučių arba Popšų kalno pavadinimą, tačiau iki šiol žinoma pasakojimų apie tai, jog čia buvo „galvojama statyt bažnyčią“ (pateikė M. Kazlauskas, 75 m., Liciškėnuose. Užrašė D. ir V. Vaitkevičiai, 2001).

4. Mičionyse (Anykščių r.) *Kiškio bažnyčia* 1935 m. apibūdinta kaip „stačiais krantais gili smėlio duobė, apie 10 m aukštumo ir 20 m ilgumo“ Šventosios upės

kairiajame krante. Pakilęs Šventosios vanduo, teigiamą, pasiekia ir šią duobę. Toliau rašoma: „Kiškio bažnyčia – vaikų duotas vardas. Vaikai ten įžiūri lyg altorių, sakyklą ir kita. Sako, kad kiškiai čia susirenka melstis. <...> Vaikai labai mėgsta tą vietą lankytis ir jeigu turi kas iš Mičionių k[aimo] gyventojų svečių, tai pirmuliausia veda parodyti didelės įdomybės – Kiškio bažnyčios“ (LŽV: V. Kapickienė, 1935).

2000 m. nustatyta, kad Kiškio bažnyčios vietovė yra apie 0,8 km į vakarus nuo Šventosios ir Jaros santakos, 0,52 km į šiaurės rytus nuo kaimo kapelių, Šventosios kairiajame krante, prie 10–12 m aukščio upės skardžio. *Bažnyčia* buvo vadinama dauba ar griova, statmenai orientuota į upę. Ilgainiui, erodujantis upės šlaitas didžiąją griovos dalį sunaikino, dabar išlikęs tik jos galas, išsišakojęs į dvi dalis. Pirmoji (šiaurėje) atšaka yra 0,5–3,5 m pločio, 1,5–1,8 m gylio, siekia 10 m ilgį. Antroji (pietuose) – 1,5–2,5 m pločio, 1,5 m gylio, vingiuota, siekia 20 m ilgį (Vaitkevičius, Zabiela, 2001, p. 8).

5. Nuo Purvelių (Anykščių r.) kaimo į pietryčius, Šventosios upės dešiniojo kranto slėnyje, yra pušynas, vadinas *Kiškio bažnyčia* (8 pav.). Pušyne yra kelios didesnės smėlio kalvelės. Aukščiausia iš jų, pietuose, siekia 3 m aukštį. Pietrytinis jos šlaitas leidžiasi į maždaug 20 m skersmens daubą. Pušyno šiaurėje yra dar viena, apie 10x25 m dydžio, kelių metrų aukščio kalvelė. Pasakojama, kad „Kiškio bažnyčia – tokis pušynas, ty kalniukas šone, [čia] būdavo gegužinės. Nuo senų laikų vis „Kiškio bažnyčia“, sakam, „bažnyčia“. „Buva i tokias seserys davatkas, tai, būdava, juokaunam, [jūs] ty melstis ainat... į bažnyčią...“ (Pateikė A. Eimuntenė, 81 m., Bebrūnuose. Užrašė V. Vaitkevičius, 1997).

7 pav. Liciškėnai (Prienų r.) – Popšų kalnas arba Kiškio bažnyčia. V. Vaitkevičiaus nuotr.

8 pav. Purveliai (Anykščių r.) – Kiškio bažnyčia vadinas pušynas prie Šventosios. V. Vaitkevičiaus nuotr.

2.3.2. Vilkpédės (Vilko pėdos)

LŽV anketose, LKI abécélinėje vietovardžių kartotekoje ir žvalgomujų archeologinių ekspedicijų ataskaitose užfiksuota informacija apie dyliką *vilkpédžių* (*vilko pėdą*) Vilniaus mieste, Kaišiadorių, Molėtų, Prienų, Rokiškio, Trakų, Utenos, Varėnos rajonuose, taip pat – Suvalkų vaivadijoje Lenkijoje, Varenavo ir Asipovičių rajonuose Baltarusijoje.

1. Benekainių (Varenavo r., Baltarusija) valsčiuje žinomas *Wilcza Łapa* girininkijos pavadinimas, kuriam lietuviškas atitikmuo nenurodytas (VsV, 1945, p. 64). Tokio vietovardžio nėra XX a. pradžios žemėlapiuose. Jis neužfiksuotas Lietuvos miškų vadyne (LMV, 1994, p. 253–254 (*Vilk-*)). Matyt, *Vilko pėda* vadinamas miško masyvas ieškotinas Baltarusijai tekusioje Benekainių valsčiaus dalyje.

2. Čižiškiuose (Utenos r.) žinomas *Vilkapédėlės raistelis* (VK, 1979). Ta pati vieta šalia Čižiškių esančiose Stasiškėse minima ir kaip *Vilkapédėlio pievelė* (VK, 1979). Vietovė nežvalgyta.

3. Gudelių (Molėtų r.) *Vilko pėdos* miške būta „gana didelio“ akmens su „įspaustomis dviem vilko pėdom“ (LŽV: A. Malaiškaitė, 1935; Gudeliai). Kiti akmenyje esančius įdubimus laikė vilko ir veršio pėdomis (LŽV: A. Mikolajūnas, 1935; Melnikai). 1936 ar 1937 m. akmuo buvo suskaldytas ir įmūrytas į A. Šumsko gyvenamojo namo pamatus.

4. Guronių (Trakų r.) akmuo, vadinamas *Vilkapédžiu*, yra 0,28 km į pietvakarius nuo Asono ežero, bevardžio upelio kairiojo kranto aukštumos šlaite. Akmuo – smulkiagrūdis, raudonas, netaisyklingos formos granitas natūraliai plokščiu paviršiumi, 1,9x2,6 m dydžio, siekia 0,85 m aukštį (9 pav.). Pasakojama, kad kitados ant akmens buvo žymūs „vilkų pėdai“, „už tai pavadinta Vilkapėdis“ (LTR 6810/395). 2000 m., žvalgant akmenį, įdubimų, primenančių „pėdas“, ant jo nepastebėta. Paminėtina, kad žmonių atminime Guronių kaime dar buvo žmonių, mokančių staugimui prišaukti vilkus (LTR 6489/402).

5. Jakėnuose (Varėnos r.) įvairūs šaltiniai taip pat mini akmenį su *Vilko pėda*. 1938 m. pasirodė nepasirašyta žinutė, kad Jakėnų laukuose, M. Mačionio sklype yra akmuo, „turės 50 cm skersmens, netaisyklingos formos, apie 80 cm aukščio. Ant jo iš šono į šiaurę yra žymė, panaši į vilko pėdą, 15 cm ilgio ir 11 cm pločio. Apie ją iš šonų ir apačios yra dar po vieną neaiškios žymės pėdos“. Ten pat pažymėta, kad apie akmenį pa-

9 pav. Gurony (Trakų r.) – Vilkapėdis akmuo.
V. Vaitkevičiaus nuotr.

sakojami įvairūs padavimai, tačiau jie nereferuojami (Akmens, 1938).

1958 m. mokytojas H. Lizdenis laiške P. Tarasenkai šį akmenį vadino akmeniu „su kiškio (pagal kitus – su vilko) pėda“ ir rašė, kad „Didika Stasys ir kiti pasaikojo, jog kadaise, kol akmuo nebuvo paverstas, ant jo šono buvusi matyti pėda. Vėliau vyrai akmenį užverė“ (MAB F. 235–402, l. 4). Be to, šiame laiške paminėtas dar vienas, Kemsynės pelkėje esąs akmuo, su avies ir vilko pėdomis. Jos esą apsemtos, „tai vandeniu išgraužtos minkštėsnės akmens dalys; savotiškas panumas į pėdas yra“ (MAB F. 235–402, l. 7).

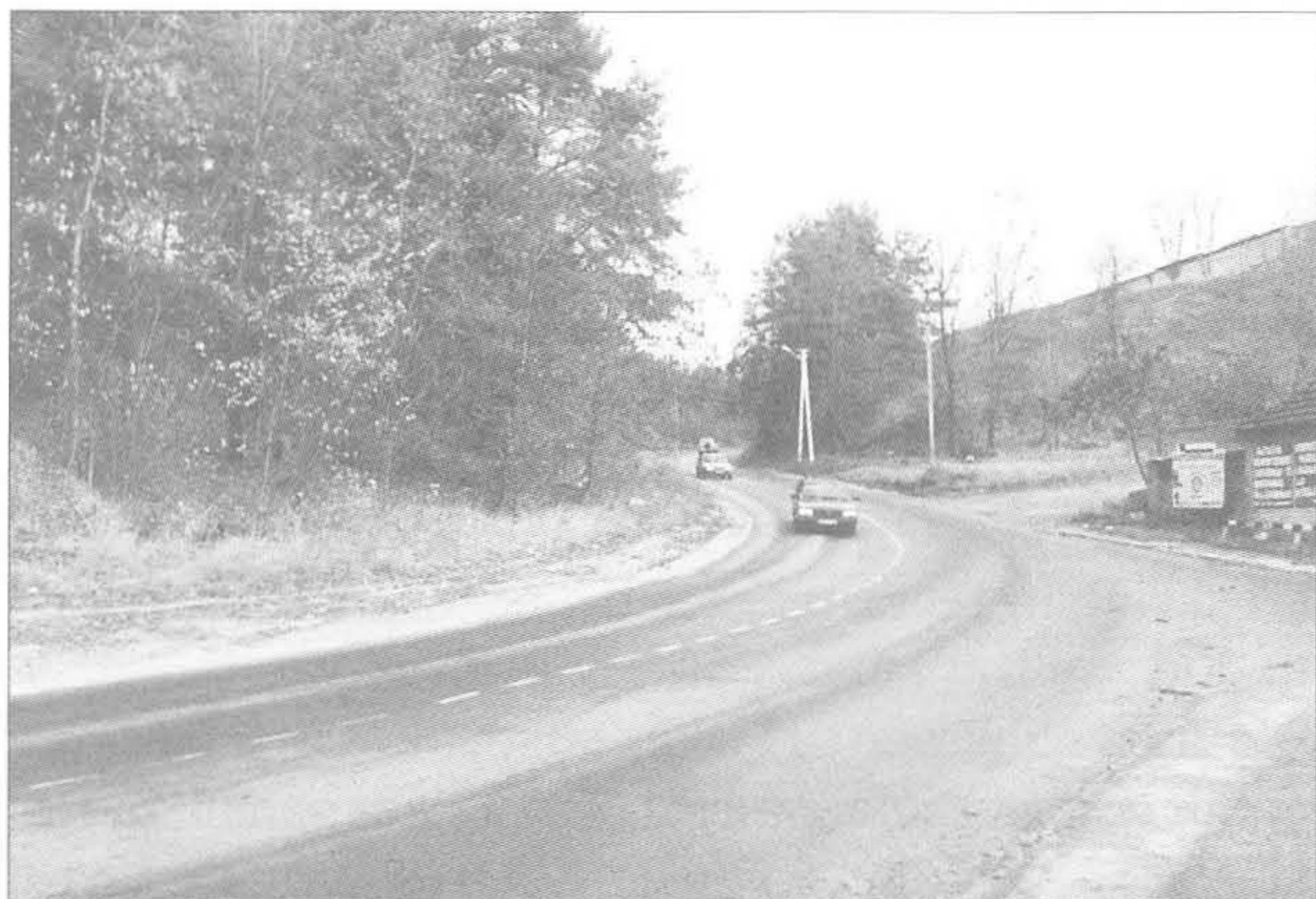
6. Kalvių (Rokiškio r.) laukuose buvo „visai kai keturkampas“ akmuo su įdubimu, vadinamu „vilko pėda“. Buvo sakoma, kad prie šito akmens vaidenasi. Akmuo sunaikintas per melioraciją (Vaitkevičius, 1999, p. 13; LTR 6810/338).

7. Kareivonių (Kaišiadorių r.) *Vilko pėdos* akmuo 1980-aisiais taip pat jau buvo sunaikintas (VK, 1986).

8. Sabališkių (kitaip – Sabaliaučiznos, Prienų r.) *Vilko pėdos* akmens pavadinimas fiksuotas (VK, 1981), tačiau nelokalizuotas. 2001 m. straipsnio autorius žvalgymai žymesnių rezultatų nedavė⁸.

9. Vilniaus *Vilkpédė* yra bene garsiausia iš visų žinomų. Dar dabar taip vadinamas miesto mikrorajonas ir gatvė Jame (10 pav.). Vilkpédės akmuo raide W pažymėtas 1646, 1648 m. Vilniaus planuose (Samalavičius, 1964, p. 19, 1 pav.; plg. Spelskis, 1964), kaip vietovardis figūruoja istoriniuose dokumentuose (pvz., *Wilcza Łapa*, 1785 – Jurkštasis, 1985, p. 46). Apie čia buvusį akmenį su

⁸ Tiesa, Adelei Daudienei (62 m., Intuponyse) apylinkių vietovardis *Wilcza Łapa* pasirodė girdėtas, tačiau ji nurodė tik pačią Sabališkių ir toliau už miško esančio Karapolio kryptį.

10 pav. Vilniaus Vilkpėdės akmens vieta (antrame plane, ties elektros stulpais). *V. Vaitkevičiaus nuotr.*

vilko pėda nekart užsimena įvairūs XIX–XX a. autorai, raše apie Vilniaus ir jo apylinkių istoriją. Paminėtini keili išsamesni aprašymai.

XIX a. viduryje A. H. Kirkoras rašė taip: „Įvažiuojame į krūmų priželusią griovą, kurios beveik pačiame viduryje guli stebetinai didelis akmuo (aukštis – 2½, plotis – 3¾, ilgis – 5¼ aršino [apie 1,8x2,3x3,7 m]), o prie pat kelio, kairėje pusėje, dunkso ir antras, gerokai žemesnis, 2½ aršino pločio, 3¾ aršino ilgio [apie 1,8x2,3 m] akmuo, ant kurio yra žvėries pėdos atspaudas, kurį žmonės vadina Vilkpėde. Tai davė pavadinimą keliui ir šiai griovai. <...> Žmonės pasakoja įvairių padavimų, bet jais nelabai verta tikėti“ (vert. pagal: Kirkoras, 1991, p. 200; keli labai suliteratūrinti padavimai apie Vilkpédę, kur veikia velniukštis vilko letenomis iš pragaro arba velnias, pasivertęs vilku, persekiojantis ožką, buvo paskelbti kur kas vėliau – Zahorski, 1925, p. 131–132).

1904 m. M. Davainis-Silvestraitis rašė, kad „keliu žemyn nusileidžiant, yra ant vidurio kalno prie pat kelio po kairei didokas akmuo, turintis ožkę ir vilkų pėdų įspaudimus. Nuo kalno jau nusileidus, yra kaima, Vilko pėdos (*Wilcze łapy*) vadina. Kada aš užklausiau apie priežastį to teip dyvino vardo, tai vienas iš vietinių gaspadorių, Franciškus Lachavičia, nurodydamas man ant savo žemės anksčiau paminėtą akmenį, paaiškino, kad čia ir daugiau tokijų akmenų buvo, bet tapo jie suskaldyti ir del budavonių sunaudoti“ (DPSO, 1973, p. 133).

Ketvirtajame dešimtmetyje buvo suskaldytas ir akmuo su *vilko pėda* (Uziębło, 1937). 1958 m. spaudoje pasirodė kelios žinutės, kad buvusioje akmens vietoje atkastos kelios didelės akmens su „pėda“ skeveldros (Šalūga, 1958). Tačiau nėra aišku, ar tai iš tikrųjų Vilko pėdos akmens dalys (plg. Šaulys, 1973).

11 pav. Žostautai (Kaišiadorių r.) – Vilko pėdos raistelio vieta. *V. Vaitkevičiaus nuotr.*

10. *Vilkapédžių* (*Wilkopedzie*, Suvalkų vaivad., Lenkija) kaimas yra senas (*Wilkopedzie, sioło*, 1665 m. – VK(ist.)), tačiau žinomas tik vienas jo pavadinimo kilmę aiškinantis padavimas. Pasakojama, kad čia „seniau buvo didūs tankumynai“ ir „cia vilkai vedė vaikus“ (PS, 1998, p. 210).

11. *Žostautų* (Kaišiadorių r.) *Vilko pėdos* (*Wilcza Łapa*) „raistelis, durpynė“ (10 a. ploto) paminėtas tarp kitų kaimo vietovardžių prieš Antrajį pasaulinį karą (LŽV: J. Medzikauskas, 1935). 2001 m. autoriaus žvalgymų duomenimis, Vilko pėdos raistelis yra buvęs 0,4 km į šiaurę nuo kelių Varkalės–Kazokai ir Mičiūnai–Žiežmariai sankryžos, 0,22 km į šiaurės vakarus nuo J. Andriejauskienės sodybos, buvusioje I. Žostauto žemėje, dešiniajame numelioruoto bevardžio upelio aukštupio krante. Dabar numelioruota, 35–40 m skersmens daubelė (raistelio vieta) yra iš visų pusų supama aukštumų-plokštikalvių (11 pav.). Anot vienos gyventojų, čia augo tankūs krūmai, o norint Vilko pėdos raistelį pereiti, reikėdavę iki juosmens bristi per vandenį. Pasakojimų apie šią vietą neužfiksuota. (Kitus pagrindinius duomenis apie šią vietą pateikė J. Andriejauskienė, 70 m., Žostautuose. Užraše D. ir V. Vaitkevičiai, 2001.)

12. *Žuravece* (Žuravec, Asipovičių r., Baltarusija) žinomas akmuo su „meškos, vilko, kiškio ir lapės pėdomis“. Pasakojama, kad žvėrys savo pėdas akmenyje įmynė tuomet, kai jis dar buvo minkštasis (Ляўкоў и др., 2000, c. 46).

2.3.3. Interpretacija

Kiškio bažnyčios pavadinimą turi (išlaikė) įvairios vietovės: akmuo Genionyse, griova Mičionyse, kalvos Guronyse, Liciškėnuose, Purveliuose. Nors jų pavadinimai motyvuojami tiesiog kiškiais, kurie tas vietas

lanko, jose būna ar net meldžiasi (!), tikrinis šių paminklų pavadinimas yra *Kiškio bažnyčia*. Tuo tarpu lieka neatsakyta į klausimą, ar šis kiškis yra, anot A. J. Greimo, „pačios Medeinos bruožus turintis jos šauklys ir palydovas“, nieko bendro neturintis su „realiais“ kiškiais (Greimas, 1993, p. 81, 99) ar galbūt kiškis buvo charakteringa šiose šventvietėse aukojama auka.

Bažnyčiomis vadinamų senųjų šventviečių nėra daug, tačiau jų pasitaiko (plg. Rainių, Čižiškių, Palmažės Bažnytkalnus, visi – Ignalinos r.). Folkloro duomenys rodo, kad *bažnyčiomis* tam tikrose situacijose įvardijamos tiesiog apeigų atlikimo vietas⁹. Pažymėtina, kad Guroniu Kiškio bažnyčią iki XX a. vis dar gaubė savotiška šventumo aureolė („bažnyčia šventa ir kalnas šventas“ – Laurinavičius, Petkevičius, 1995, p. 4). Kitos šios grupės šventvietės taip pat buvo siejamos su bažnyčiomis (Liciškėnai, Mičionys, Purveliai) bei išliko savotiškais traukos objektais, kurie buvo mielai lankomi, rodomi svečiams arba ten rinktasi linksmintis. Beje, su *kiškio bažnyčiomis* buvo susijęs ne tik jaunimas, kuris ten rinkosi į gegužines, bet ir vaikai, kurie ten eidavo žaisti, arba kurių, keliant už ausų buvo klausiamas: „Ar matai kiškio bažnyčią?“ (plg. „Parodyk vaikui zuikio bažnyčią“ (už ausų, galvą suspaudus, pakelk) – LKŽ I, p. 569). Platesnei pastarosios realijos analizei, kol kas nepakanka duomenų, tačiau nesunku pastebeti, kad „rodant bažnyčią“ vaikas imamas už ausų taip pat, kaip ausų laikomas ir sugautas/sumedžiotas kiškis. Tokioje situacijoje „kiškio“ paklausti: „Ar matai bažnyčią?“ arba jam „bažnyčią parodyt“ galėtų reikšti kažką panasaus į klausimą: „Ar žinai, kas dabar tavęs laukia?“

Vilkpédės (*vilko pėdos*) – tai dažniausiai akmenys su įdubimais, primenančiais vilko letenos atspaudus Gudeliuose, Guronyse, Kareivonyse, Sabališkėse ir Vilniuje. Veikiausiai tokį akmenų būta ir likusiose šio pavadinimo vietovėse: Benekainių miškuose, prie Čižiškių bei Žostautų raistelių, taip pat prie kaimo Punksko valsčiuje. Be to, *vilko pėdomis* laikomų įdubimų yra Jakėnų, Kalvių ir Žuraveco akmenyse, nors tikrinis vietovardis *Vilko pėda* ten neužfiksotas.

Akmenų su pėdomis problematikai skirta nemazai dėmesio ir pareikšta įvairių nuomonų dėl jų reikšmės bei funkcijų (plg. Baruch, 1907, p. 5–23; Tarasenka, 1958, p. 20–33; Lяukoy, 1992, c. 147–155; Vaitkevičius, 1997; Панченко, 1998, c. 55–59). Vis dėlto produkty-

vi baltų *pėdos* tematika ateityje dar laukia tyrinėtojų. Plačiau jos neanalizuodami, mes *vilkpédę* arba *vilko pėdą* šifruojame kaip vilko¹⁰ ženklą, pažymintį nuosavę – deivės Žvérūnos-Medeinos arba kario-medžiotojo (= *vilko*) valdą.

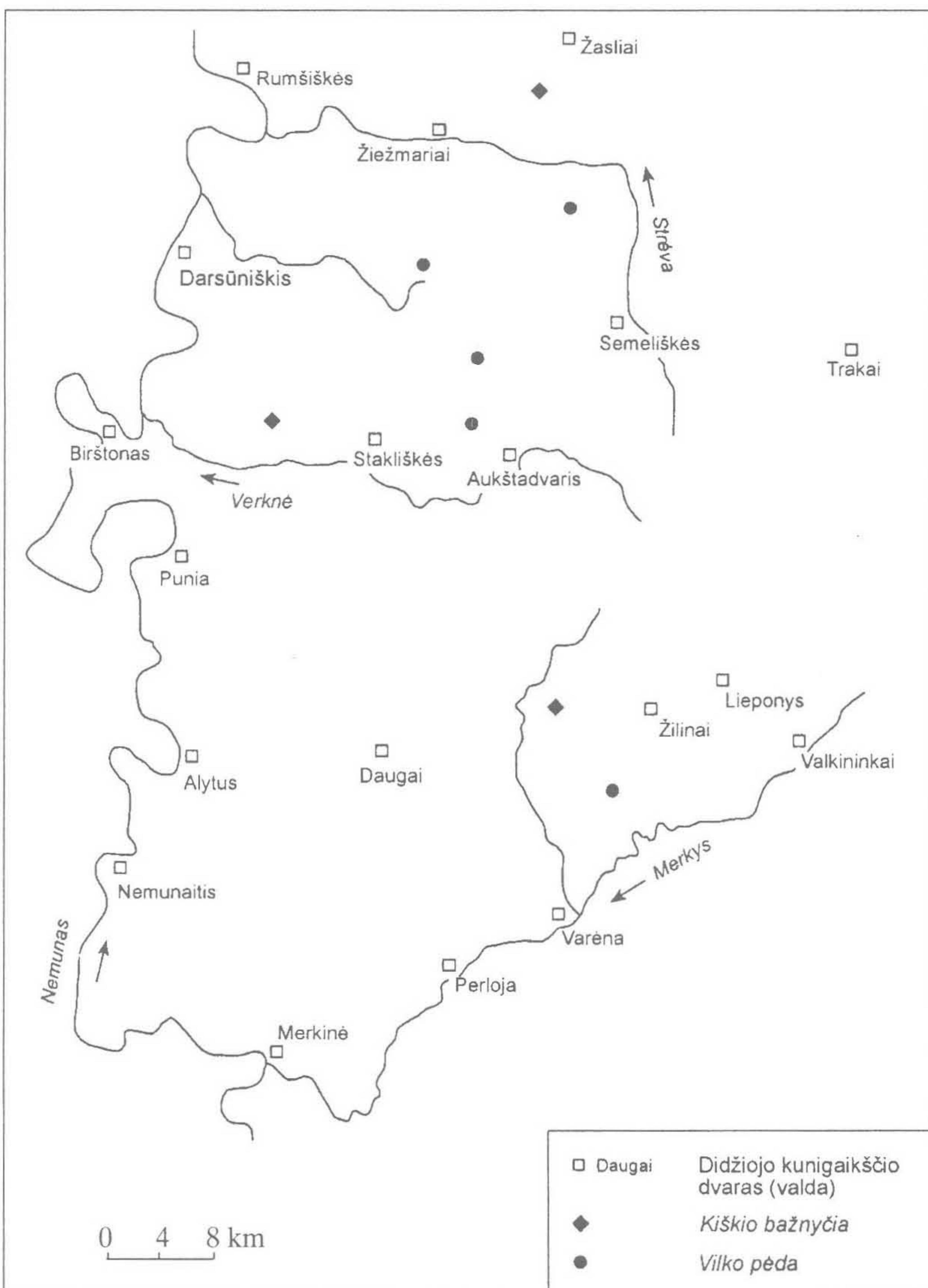
Nors ižvelgiame skirtinges su Žvérūna-Medeina susijusių *kiškio bažnyčių* ir *vilko pėdų* reikšmes, šias šventviečių grupes tarpusavyje sieja bendras paplitimo arealas Rytų Lietuvoje. Tik dvi nežymias išimtis sudaro Vilkapédžių kaimas Suvalkų vaivadijoje Lenkijoje ir Žuraveco akmuo su kiškio, vilko, meškos ir lapės pėdomis Baltarusijoje. Likusių penkiolikos paminklų arealais plyti nuo Pietryčių iki Šiaurės rytų Lietuvos. Publikacijose Latvijos, Rytprūsių ir Baltarusijos šventviečių tematika nei *kiškio bažnyčių*, nei *vilkpédžių* daugiau nepaminėta.

Tik vienam kuriam nors regionui būdingų šventviečių Lietuvoje yra nedaug. Remiantis šių šventviečių kultūrinės aplinkos analize, jos paprastai siejamos su prieistorinių archeologinių kultūrų (genčių) arba administracinių-teritorinių vienetų (žeminių, valsčių) arealais (plg. *šventais* vadinamų ežerų paplitimą Rytų ir Pietryčių Lietuvoje; Alkos kalnus kuršių ir žemaičių genčių teritorijoje; *stabakūliais* vadinamus šventus akmenis Laukuvos žemėje).

Kiškio bažnyčioms ir *vilkpédems* būdinga tai, jog dauguma taip vadinamų vietų yra išsidėstę nedideliu, iki 10 km, nuotoliu nuo didžiojo kunigaikščio kiemų (dvarų), valstybinių pililių, taip pat ir didikų valdų bei tévonijų. Tai visų pirma galioja teritorijai tarp Nemuno ir Neries (12 pav.). *Kiškio bažnyčias* ir *vilkpédės* čia aptinkame iš dalies su Strėvos–Verknės–Lapainios takoskyra sutampančiame miškingame ruože 4–10 km atstumais nuo Žiežmarių, Žaslių, Semeliškių, Aukštadvario, Stakliškių ir Birštono, taip pat – tarp Daugų, Žilinų, Valkininkų ir Varėnos, kur XIV–XV a. fiksuojamos valstybinės pilys, didžiojo kunigaikščio kiemai (dvarai) ir leičių institucija (plg. Łowmiański, 1932, p. 118–121; Ivinskis, 1940). Tas pats pasakytina apie Vilniaus Vilkpédę, šalia kurios esančius Panerius su dvaru didysis kunigaikštis Jogaila 1390 m. padovanojo Vilniaus vyskupijai; Purvelių Kiškio bažnyčią Pienionių valsčiaus ribose, kur XIII a. būta leičių – didžiojo kunigaikščio tarnybinių žmonių (Duponis, 1998, p. 71–82); Kalvių Vilko pėdą 5 km į šiaurę nuo Juodonių–Malaišių, sietinų su 1255 m.

⁹ Pvz., viename vestuvinių dainų tipe bažnyčia vadina pirtis (V 2611). „Seniau žmonės pirtį laikydavo antra bažnyčia <...>“ (LTR 1717/21). Latvių dainose sekmadienio rytą Dievas ir Mara užuot éjë į bažnyčią, eina į pirtį (Biezais, 1955, p. 179) ir pan.

¹⁰ Šaltiniuose įsakmiae nesakoma – vilko ar vilkės.

12 pav. Kiškio bažnyčių ir Vilko pėdų geografija Nemuno ir Neries tarpupyje (pagal autorių).

Mindaugo Livonijos ordinui užrašytais *Maleysine* (Baranauskas, 2000, p. 201); Mičionių Kiškio bažnyčią 7 km į rytus nuo Taurožės upelio, sietino su tame pačiame Mindaugo akte Livonijos ordinui užrašyta *Thovraxe* vietove (Baranauskas, 2000, p. 201).

Paminėtinos ir didikų valdos. Čižiškės, kur užfikuota Vilkapédėlė, yra apie 7 km į pietus nuo XIII a. Dragelės pilies vietas Vosgelių piliakalnyje, sietinos su kunigaikščiu Vaisgeliu (*Vesegele*) (Zabiela, 1995, p. 172;

Baranauskas, 2000, p. 241); Benekainys, kurių valsčiuje fiksuota Vilko pėda (*Wiłcza Łapa*), yra 10 km į vakarus nuo Stakų, sietinų XIII a. pradžioje paminėtu kunigaikščiu Stakiu ar Steksiui (*Stecse*) (Gudavičius, 1998, p. 140) ir 8 km į šiaurės rytus nuo Liubartų, galbūt sietinų su Gedimino sūnumi Liubartu; Guronių Vilkapédės yra apie 5 km į pietvakarius nuo Gastautiškių – Goštautų valdos (ten pat – ir vienas Trakų r. Laičių kaimų), apie 7 km į šiaurę nuo Aukštadvario. Mičionių Kiškio bažnyčia yra 3 km į vakarus nuo Antupių – Viršuliškių – istorinės Astikų valdos (Malczewska, 1985, p. 133).

Atskirai pažymėtina, kad *kiškio bažnyčių* ir *vilkpédzių* sritis tarp Nemuno ir Neries koreliuoja su XIII–XIV a. plokštinių kapinynų su degintiniai kai-pais arealu (Zabiela, 1998, p. 364–367). Tai pačiai teritorijai ypač būdingi, kaip manoma, iki II tūkst. pradžios naudoti miniatiūriniai piliakalniai–didžiūnų pilaitės (Zabiela, 1995, p. 170, pav. 172). Šiame regione paprastai lokalizuojama Lietuvos žemė (plg. Łowmiański, 1932, p. 110–111, 118–121), Mindaugo domenai (plg. Гудавичюс, 1985, c. 226; Gudavičius, 1998, p. 141). Tokiame fone *kiškio bažnyčias* ir *vilkpėdes* Šventosios upės vidurupyje tektų laikyti su Lietuvos valstybės teritoriniu formavimu, veikiausiai XIII a. pirmojoje pusėje, susijusia realija¹¹.

Įdomu pažymėti, kad *šventaragiai* vadinamų šventviečių, kurias laikėme valstybės religijos reformos

rezultatu (VRB, 2001, p. 317), geografija skiriasi nuo *kiškio bažnyčių* ir *vilko pėdų*: *šventaragių* šventviečių sklaida tarytum demonstruoja inovaciją, plėtojamą iš Nemuno ir Neries tarpupio (kuriame nėra *šventaragių*), o *kiškio bažnyčios* ir *vilko pėdos* – priešingai, byloja apie šventviečių tradiciją, kuri plito Lietuvos valstybės ribose galbūt tik pačiu ankstyviausiu jos gyvavimo laikotarpiu arba apskritai į Šventosios vidurupį buvo „perkelta“ tik tai pačiai – Mindaugo –

¹¹ Plg. XIII a. didžiųjų kunigaikštų supančio politinio, karinio ir ūkinio elito – leičių – paplitimą (Dubonis, 1998, p. 24, 122–125). Jis puikiai atskleidžia to laikotarpio valstybės geografiją: saugomą pasienio ruožą bei didžiojo kunigaikščio politinius ir ūkinius atsparos taškus.

giminei priklausančių asmenų dėka. Specifinė *kiškio bažnyčių* ir *vilkos pėdų* geografija visų pirma patvirtina, kad tarp Mindaugo giminės, kuriai priklausė valstybės formavimo iniciatyva, ir Žvérūnos-Medeinos būta ypatingo ryšio. Vadinasi, deivė Žvérūna-Medeina dar iki Lietuvos valstybės formavimosi ir religijos reformos (arba pačioje šių procesų pradžioje) turėjo ypatingą statusą Mindaugo giminės religinėje tradicijoje arba tarp Nemuno ir Neries tarpupyje garbina-
mų dievų.

IŠVADOS: NAUJA ŽVÉRŪNOS-MEDEINOS PERSPEKTYVA

Remdamiesi baltų ir lietuvių mitologijos, religijos bei etnologijos šaltiniais, manome, kad *kiškio bažnyčiomis* vadintamos šventvietės buvo Žvérūnos-Medeinos kulto, praktikuojamo karių-medžiotojų, vietas. Dėl to, kad būdingas pasikartojantis *vilkpėdžių* kultūrinės aplinkos elementas yra XIV–XV a. valdovo kiemai (dvarai), valstybinės pilys bei vietovardžiai, sietini su didikų valdomis, galima teigti, jog *vilkos pėdos* akmenys reiškė vietas priklausomybę deivės Žvérūnos-Medeinos valdai. Antra vertus, pasinaudojus mitiniu kodu taip galėjo būti „ženklinamos“ ir realios didžiojo kunigaikščio bei didikų – karių-medžiotojų statusą turinčių asmenų – valdos.

Taigi Žvérūna-Medeina, atstovaudama prioritetinių valdančiojo karinio elito veiklos sričiai – medžioklei (o mitiniu planu – ir karui) – neabejotinai atitiko valstybės dievų-suverenų rangą ir todėl pateko tarp jų. Tačiau šis originalus lietuvių religijos bruožas gali būti aiškinamas ir tuo, kad:

1) Žvérūna-Medeina pasižymėjo didele mitine bei religine reikšme kariaunai, kurios nariai, manoma, kartu buvo ir bitininkai-*bičiuliai*, miškuose turintys bičių;

2) Žvérūnai-Medeinai ir jos kultui buvo skirtas ypatingas dėmesys jau valstybė formuojančios giminės religinėje tradicijoje: pagrindinis su Žvérūna-Medeina siejamų šventviečių arealas sutampa su menama Lietuvos žemės (siauraja prasme) teritorija ir koreliuoja su ankstyvųjų valdovo kiemų bei valstybinių pilių geografija.

Straipsnis parengtas remiantis to paties pavadinimo pranešimu. Pranešimas skaitytas 2001 m. spalio 24 d. Vilniuje, konferencijoje „Baltiški kultai: formos ir reliktai“.

Už konsultacijas ir pagalbą rengiant straipsnį dėkoju dr. A. Duboniui, V. Savukynui, prof. habil. dr. J. Urtnui ir dr. D. Vaitkevičienei.

ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SĄRAŠAS

Akmens, 1938 – [Be par.] Akmens su kryžiais ir paslaptingais ženklais // Lietuvos aidas. 1938 11 12 (Nr. 514), p. 7.

Åkerström-Hougen G., 1981 – Falconry as a motif in early Swedish art. Its historical and art historical significance // Figura. 1981, Nr. 19, p. 263–293.

Balys J., 1993 – Lietuvių kalendorinės šventės. Vilnius, 1993.

Baranauskas T., 2000 – Lietuvos valstybės ištakos. Vilnius, 2000.

Baruch M., 1907 – Bože stopki. Archeologija i folklor // Kamieni z wyzlobionymi sladami stóp. Warszawa, 1907.

Batūra R., 1966 – Lietuvos metraščių legendinės dailės ir M. Strijkovskio „Kronikos“ istoriškumo klausimu // MADA. Vilnius, 1966, Nr. 2, p. 265–282.

Bičiuliai, 1954 – [Be par.] Bičiuliai // LE. 1954. T. 2, p. 488–489.

Biezais H., 1955 – Hauptgöttinnen der alten Letten. Uppsala, 1955.

Butkevičius I., 1964a – Bitininkystė // Lietuvių etnografijos bruožai. Vilnius, 1964, p. 137–149.

Butkevičius I., 1964b – Medžioklė // Lietuvių etnografijos bruožai. Vilnius, 1964, p. 126–136.

Długossius I., 1711 – Historiae Polonicae libri XII. Francofurti, 1711.

Dubonis A., 1998 – Lietuvos didžiojo kunigaikščio leidžiai // Iš Lietuvos ankstyvųjų valstybinių struktūrų praeities. Vilnius, 1998.

Dubonis A., 2001 – Žemėvalda // Lietuvos didžiosios kunigaikštijos kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai. Vilnius, 2001, p. 785–795.

Greimas A. J., 1990 – Tautos atminties beieškant // Apie dievus ir žmones. Vilnius–Chicago, 1990.

Greimas A. J., 1993 – Žvérūna Medeina // BL. 1993. T. 3, p. 77–111.

Greimas A. J., 1998 – Gedimino sapnas (lietuvių mitas apie miesto įkūrimą: analizės bandymas) // KB. 1998, Nr. 8–9, p. 65–75.

Gudavičius E., 1998 – Mindaugas. Vilnius, 1998.

Hofmann G., 1957/58 – Falkenjagd und Falkenhandel in den nordischen Ländern während des Mittelalters // Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur, 1957/58. Bd. 88, p. 115–149.

Jablonskis K., 1979 – Istorija ir jos šaltiniai / Sudarė ir spaudai paruošė V. Merkys. Vilnius, 1979.

Jasas R., 1971 – Paaiškinimai // Lietuvos metraštis. Bychovco kronika. Vilnius, 1971, p. 190–344.

Jurkštės J., 1985 – Vilniaus vietovardžiai. Vilnius, 1985.

- Ivinskis Z.**, 1940 – Didžiųjų kunigaikščių ekonominė politika savo dvaruose iki XVI a. pirmosios pusės // Lietuvos praeitis. Kaunas, 1940. T. 1, sas. 1, p. 5–28.
- Kirkoras A. H.**, 1991 – Pasivaikščiojimai po Vilnių ir jo apylinkes / Vertė K. Uscila. Vilnius, 1991.
- Latvijas arheologija**, 1974 – Latvijas PSR arheologija. Rīga, 1974.
- Laurinavičius J., Petkevičius B.**, 1995 – Gurony. Kaišiadorys, 1995.
- Līdeks O.**, 1991 – Latviešu svētki. Latviešu svinamās dienas. Rīga, 1991 (II leid.)
- Łowmiański H.**, 1932 – Studja nad początkami społeczeństwa i państwa litewskiego. Wilno, 1932. T. 2.
- Łowmiański H.**, 1983 – Studia nad dziejami Wielkiego Księstwa Litewskiego. Poznań, 1983.
- Makarevičius A.**, 1971 – Vilkijos senovės beieškant // Kraštotoja. 1971, p. 55–63.
- Malczewska M.**, 1985 – Latyfundium Radziwiłłów w XV do połowy XVI wieku. Warszawa–Poznań, 1985.
- McCone K.**, 1987 – Hund, Wolf und Krieger bei den Indogermanen // Studien zum indogermanischen Wortschatz. Innsbruck, 1987, p. 101–154.
- Milius V.**, 1964 – Gyvulininkystė // Lietuvių etnografijos bruozai. Vilnius, 1964, p. 90–109.
- Müller-Wille M.**, 1968/69 – Bestattung im Boot. Studien zu einer nordeuropäischen Grabsitte // Offa, 1968/69. Bd. 25/26.
- Piškinaitė-Kazlauskienė L.**, 1995 – Bitininkystė Lietuvoje (XVI a. – XX a. pirmoji pusė). Vilnius, 1995.
- Roesdahl E.**, 1987 – The Vikings. London, 1987.
- Samalavičius S.**, 1964 – Apie Vilniaus miesto planavimą XVII amž. viduryje // Statyba ir architektūra. 1964, Nr. 6, p. 17–19.
- Spelskis A.**, 1964 – Naujas Vilniaus urbanizmo istorijos puslapis // Statyba ir architektūra. 1964, Nr. 2, p. 20–22.
- Sten S., Vretemark M.**, 1992 – Osteologische Analysen knochenreicher Brandgräber der jüngeren Eisenzeit in Schweden // Zeitschrift für Archäologie. 1992, Nr. 26, p. 87–103.
- Šalūga R.**, 1958 – Vilkpédės akmuo // Švyturys. 1958, Nr. 13, p. 24–25.
- Šaulys V.**, 1973 – Vilkpédės praeitis // KB. 1973, Nr. 1, p. 53.
- Šturm E.**, 1936 – Kuršu zobeni // Senatne un Māksla. 1936, Nr. 4, p. 106–116.
- Tarasenka P.**, 1958 – Pėdos akmenyje (istoriniai Lietuvos akmenys). Vilnius, 1958.
- Tautavičius A.**, 1971 – 1970 m. žvalgomosios archeologinės ekspedicijos <...> ataskaita // LIIR. F. 1, Nr. 302.
- Uziębło L.**, 1937 – To, czego nie mogła zdruzgotać stopa diabła zniszczyła bezmyślność ludzka // Kurjer Wileński. 1937 10 06 (Nr. 275), p. 5.
- Vaitkevičius V.**, 1997 – Akmenys su pėdomis Lietuvoje // Lituanistica. 1997, Nr. 2, p. 30–54.
- Vaitkevičius V.**, 1999 – 1999 m. žvalgomųjų ekspedicijų <...> ataskaita // LIIR. F. 1, Nr. 3389.
- Vaitkevičius V., Zabiela G.**, 2001 – 2000 m. žvalgomųjų ekspedicijų <...> ataskaita // LIIR. F. 1, Nr. 3549.
- Vanagas A.**, 1996 – Lietuvos miestų vardai / Spaudai parengė V. Maciejauskienė. Vilnius, 1996.
- Vėlius N.**, 1993 – Lietuvių mitologijos rekonstrukcija // TD. 1993. T. 2, p. 54–69.
- Vretemark M.**, 1983 – Jakt med dresserad rovfågel i Sverige under yngre järnålder // Uppsats i Påbyggnadskurs i Arkeologi, särskilt nordeuropeisk, vid Stockholms Universitet. Stockholm, 1983.
- Zabiela G.**, 1995 – Lietuvos medinės pilys. Vilnius, 1995.
- Zabiela G.**, 1998 – Laidosena pagoniškojoje Lietuvoje // LA. 1998. T. 15, p. 351–379.
- Zabiela G., Baranauskas T.**, 1996 – Deltuvos žemė // LIM. 1996, p. 5–14.
- Zahorski W.**, 1925 – Legendy Wileńskie. Wilno, 1925.
- Бенвенист Э.**, 1995 – Личная преданость // Словарь индоевропейских социальных терминов. Москва, 1995, с. 84–95.
- Гудавичюс Э.**, 1985 – „Литва Миндовга“ // Проблемы этногенеза и этнической истории балтов. Вильнюс, 1985, с. 219–227.
- Иванов В. В.**, 1975 – Реконструкция индоевропейских слов и текстов, отражающих культ волка // Известия академии наук СССР. Серия литературы и языка. 1975. Т. 34, вып. 5, с. 399–408.
- Ляўкоў Э. А.**, 1992 – Маўклівяя сведкі мінуўчыны. Мінск, 1992.
- Ляўкоў Э., Карабаноў А., Дучыц Л., Зайкоўскі Э., Бінакураў В.**, 2000 – Культавыя камяні Беларусі // Studio Mythologica Slavica, 2000. T. 3, c. 43–56.
- Панченко А. А.**, 1998 – Исследования в области народного православия. Деревенские святыни Северо-Запада России. Санкт-Петербург, 1998.
- Полное собрание**, 1975 – Полное собрание русских летописей. Хроники: Литовская и Жмойтская, и Быховца. Летописи: Баркулабовская, Аверки и Панцырного. Москва, 1975. Т. 32.
- Топоров В. Н.**, 1980 – Vilnius, Wilno, Вильна: город и миф // Балто-славянские этноязыковые контакты. Москва, 1980, с. 3–71.

SANTRUMPOS

- BRMŠ – Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai / Sudarė N. Vėlius. Vilnius, 1996. T. I; 2001. T. II
- BL – Baltos lankos
- DPSO, 1973 – Pasakos. Sakmės. Oracijos / Surinko M. Davainis-Silvestraitis. Paruošė B. Kerbelytė ir K. Viščinis. Vilnius, 1973
- EIEC, 1997 – Encyclopedia of Indo-European Culture // Ed. J. P. Mallory and D. Q. Adams. London–Chicago, 1997

EM, 1992/93 – Etnografija. Metraštis // Lietuvos nacionalinis muziejus. Vilnius, 1998, Nr. 2/3

GB, 1941–1942 – Lindqvist S. Gotlands Bildsteine. Stockholm, 1941–1942. Bd. 1–2

KB – Kultūros barai

KI – Kalendorinių apeigų dainų tipas

LA – Lietuvos archeologija

LIIR – Lietuvos istorijos instituto rankraštynas

LE – Lietvių enciklopedija. Bostonas

LIM – Lietuvos istorijos metraštis

LK – Livonijos kronikos / Vertė, įvadą ir paaiskinimus parašė J. Jurginiš. Vilnius, 1991

LKC – Liaudies kultūros centras

LKI – Lietvių kalbos institutas

LKŽ – Lietvių kalbos žodynas. Vilnius, 1941–1999.

T. X–XIX

LMD – Lietvių mokslo draugijos rankraščiai Lietvių literatūros ir tautosakos instituto Lietvių tautosakos rankraštyne

LMV – Lietuvos miškų vardynas / Sudarė A. Brukas, B. Elsbergienė, A. Kozlovienė, D. Budriūnienė. Kaunas, 1994, d. 1

LTA – Išrašai iš Lietvių tautosakos archyvo LIIR ti-kėjimų kartotekoje

LTR – Lietvių tautosakos rankraštynas Lietvių literatūros ir tautosakos institute

LŽV – Lietuvos Žemės vardyno anketos Lietvių kal-

bos institute. (Nurodoma anketą užpildžiusio asmens pavardę ir anketos užpildymo metai.)

MAB – Mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius

MADA – Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai. A serija

NPK, 1999 – Vygandas Marburgietis. Naujoji Prūsijos kronika / Vertė R. Jasas. Vilnius, 1999

PS, 1998 – Nuo Punsko iki Seinų. Iš Juozo Vainos rinkinių / Sudarė ir parengė D. Krištopaitė. Punskas, 1998. T. 2

TD – Tautosakos darbai

V – Vestuvinių dainų tipas

VAK – Valstybės archeologijos komisijos archyvas. (Nurodomas bylos numeris ir lapai.)

VK – LKI abécélinė lietvių vietovardžių iš gyvosios kalbos kartoteka. (Jeigu žinoma, nurodoma užrašiusiojo pavardę ir metai.)

VK (ist.) – LKI Vietovardžių iš istorijos šaltinių kartoteka

VRB, 2001 – Vaitkevičienė D., Vaitkevičius V. XIII a. Lietuvos valstybinės religijos bruožai // LA. 2001. T. 21, p. 311–334.

VsV, 1945 – Vilniaus srities vietovardžiai: žodynas sudarytas, vadovaujant J. Balčikonui / Korektūrinis 1945 m. balandžio mėn. variantas, saugomas LKI Var-dyno skyriuje.

NEW OUTLOOK FOR ŽVĒRŪNA-MEDEINA

Vykintas Vaitkevičius

Summary

The article further deals with researches in religion of the State of Lithuania in the 13th century (see VRB, 2001). This time attempts are being made to answer why goddess Žvérūna (<žvéris “beast”) – Medeina (<*medis* “wood; forest”) occupies the place among other State’s and Sovereign’s gods.

From the researches of A. J. Greimas, we learn that this goddess is a single, unwilling to get married, though voluptuous, beautiful huntress, girl or she-wolf (cf. *vilkmergė* “wanton”) with an escort of wolves-”greyhounds”. Žvérūna-Medeina does not protect hunters, but rather hinders them from killing. There are no sufficient data to reconstruct her cult, however, there is a reason to believe that each year the first kill was sacrificed to Žvérūna-Medeina, as well as offerings for protection of domestic animals from wolves. The ritual hare hunting during Christmas is also related to this cult.

The article also depicts at large the Lithuanian sacred sites of two types: 5 **Hare Churches** fixed in East Lithuania and 10 **Wolf-footprints**. Somewhat further from their range there is a Wolf-footprints (*wilkopedzie*) village in Poland and a stone of Zhuravets with footprints of hare, wolf, bear and fox in Byelorussia (Fig. 4). All **Hare Churches** (stones, hills, forests) (Fig. 5–8) and **Wolf-footprints** (stones with hollows called as *Wolf-footprints*) (Fig. 9–11) are distanced by up to 10 km from royal estates, state castles, as well as noblemen’s estates and patrimonies of the 14–15th centuries. The same is to be said about the region between the Nemunas and Neris Rivers (Fig. 12) where the land of Lithuania (in narrow sense) and the domain of Mindaugas, the first known king of Lithuania (circa 1236–1263), is usually localized.

Basing on mythological, religious and ethnological references, we think that the sacred sites, called as **Hare**

Churches, were sites of the Žvérūna-Medeina cult exercised by warriors-hunters. The typical repeated element of cultural environment for **Wolf-footprints** was a Sovereign's estate, state castles of the 14–15th centuries and place-names related to noblemen's estates. This fact allows to state that **Wolf-footprinted** stones signified dependence to the domain of goddess Žvérūna-Medeina. On other part, by use of a mythic code, the real domains of the Great Duke and noblemen-persons with status of warriors-hunters – might have been marked in this way.

Therefore, the goddess Žvérūna-Medeina representing priority activities of the ruling military elite - the hunting (war), undoubtedly was ranked as a State's – Sovereign's goddess and therefore was accepted as one of them. This original trait of the Lithuanian religion may be explained in the following way:

1) Žvérūna-Medeina was famous for her mythic and religious significance for warriors. Her members were believed to be also beekeepers – friends who kept bees in woods (an old Lithuanian institute of relationship where friendship is based not on blood ties, but on bees shared among themselves);

2) A particular heed was paid to Žvérūna-Medeina and her cult in the religious tradition followed by the kin of Mindaugas who was already forming the State. The main area of Žvérūna-Medeina sacred sites, called as Hare Churches and Wolf-footprints, between the Nemunas and Neris Rivers coincides with an imaginary territory of the land of Lithuania (in narrow sense) and correlates with the geography of early royal estates and state castles.

LIST OF ILLUSTRATIONS

Fig. 1. Gotland.

Fragments from pictures on stones, representing a horseman with falcon and dog: 1. Klinte; 2. Garda (according to: GB, 1941, Table 55; 1942, p. 46).

Fig. 2. Curonia, the 11–12th centuries.

Sword pommel and crosspiece representing hares scattered in all sides. Simalciems burial ground, Ventspils district (according to: Latvijas arheologija, 1974, Table 47:12).

Fig. 3. Image of the Odin's warriors-wolfs on the rune stone at Lund in Sweden (according to: Roesdahl, 1987, p. 77).

Fig. 4. Hills called as Hare Churches (2, 5), stone (1), field (3), forest (4) (according to the Author): 1. Genionys (Varėna district); 2. Guronys (Kaišiadorys district); 3. Liciškėnai (Prienai district); 4. Mičionys (Anykščiai district); 5. Purveliai (Anykščiai district).

Stones with wolf-footprints (3–9, 12) and sites called as Wolf-footprints (1, 2, 10, 11) (according to the Author): 1 – Benekainiai countryside (Beniakoni, Voranavo district, Byelorussia); 2 – Čižiškės (Utena district); 3 – Gudeliai (Molėtai district); 4 – Guronys (Trakai district); 5 – Jakėnai (Varėna district); 6 – Kalviai (Rokiškis district); 7 – Kareivony (Kaišiadorys district); 8 – Sabališkės (Prienai district); 9 – Vilkpédė (Vilnius town); 10 – Vilkapédžiai (Wiłkopedzie, Suvalkai voewodstwo, Polish Republic); 11 – Žostautai (Kaišiadorys district); 12 – Žurovecas (Zhuravets, Asipoviczy district, Byelorussian Republic).

Fig. 5. Genionys, Varėna district. Stone called as a Hare Church.

Fig. 6. Guronys, Kaišiadorys district. Hare Church otherwise Grave of Pajauta.

Fig. 7. Liciškėnai, Prienai district, Popšai hill otherwise a Hare Church.

Fig. 8. Purveliai, Anykščiai district. Pinewood at the Šventoji River, called as a Hare Church.

Fig. 9. Guronys, Trakai district. Stone with wolf-footprints.

Fig. 10. Site of stone in Vilkpédė, Vilnius (in the second ground, near the utility poles).

Fig. 11. Žostautai, Kaišiadorys district. Site of a small swamp called as a wolf-footprint.

Fig. 12. Distribution of Hare Churches and Wolf-footprints between the Nemunas and Neris Rivers.

НОВАЯ ПЕРСПЕКТИВА ЖВЕРУНЫ-МЕДЕЙНЫ

Викантас Вайткявичюс

Резюме

Данная статья продолжает исследования религии Литовского государства в XIII в. (см., VRB, 2001). На сей раз она посвящена поиску ответа на вопрос, почему среди богов государства и государя XIII в. находится богиня Жверуна-Медейна (<*žvēris* – «зверь», <*medis* – «лес; дерево»).

Исследования А.Ю. Грейма показывают, что эта богиня одинока, противница брачных уз, однако подвержена страсти. Это прекрасная девушка – охотница или волчица (*vilkė*, спр. *vilkmergė* – девушка-волчица, распутница), сопровождаемая волками – «борзыми». Жверуна-Медейна не покровительствует

охотникам, скорее им мешает. Данных для реконструкции ее культа недостаточно, однако есть основание предполагать, что Жверуне–Медейне ежегодно посвящалась первая охотничья добыча и приносились пожертвования с целью охраны скота от волков. С ее культом также может быть связана рождественская ритуальная охота на зайцев.

В статье также широко представлены литовские священные места двух видов: 5 Заячих костелов (*Kiškio bažnyčios*) и 10 «волчьих следов» (*vilkpėdžiai*), зафиксированных в Восточной Литве. Чуть дальше от их ареала находится деревня Вилкпеджай (Польша) и камень в Журавце (Беларусь) со следами лап зайца, волка, медведя и лисы (рис. 4). Для Заячих костелов (камни, холмы, леса) (рис. 5–8) и «волчьих следов» (камни с выемками, называемыми *волчыи следы*) (рис. 9–11) характерно то, что большинство этих мест расположено на расстоянии до 10 км от дворов государя XIV–XV вв., государственных замков, а также от владений и вотчин магнатов. Это в первую очередь относится к региону, расположенному между реками Неман и Нерис (рис. 12), в котором локализирована земля Литвы (в узком смысле) и домен первого известного короля Миндаугаса (ок. 1236–1263).

На наш взгляд, мифологические, религиозные и этнологические источники позволяют утверждать, что священные места, называемые Заячими костелами, были местами культа Жверуны–Медейны, практикуемого воинами–охотниками. То, что характерным повторяющимся элементом культурной среды «волчьих следов» является двор государя XIV–XV вв., государственные замки и названия местностей, вероятно, связанные с владениями магнатов, позволяет утверждать, что камни с «волчьими следами» означали принадлежность к владениям богини Жверуны–Медейны. С другой стороны, посредством мифического кода так могли быть «обозначаемы» настоящие владения великого князя и магнатов – лиц, обладающих статусом воинов–охотников.

Итак, Жверуна–Медейна, представляющая охоту (войну), т.е. приоритетную область деятельности правящей военной элиты, несомненно соответствовала рангу государственных богов–суверенов и поэтому оказалась среди них. Эта оригинальная особенность литовской религии может быть объяснена и тем, что:

1) Жверуна–Медейна обладала большим мифическим и религиозным значением для военного слоя. Существует мнение, что его члены одновременно являлись друзьями–пчеловодами (*biciulis*), разводящими в лесах пчел (*biciulystė* – древний литовский институт вступления в родство путем взаимного обмена пчелами).

2) Особое внимание Жверуне–Медейне и ее культу уделялось уже в религиозной традиции рода Миндаугаса, создававшего государство: основной ареал

священных мест Жверуны–Медейны, называемых Заячими костелами и «волчьими следами», в междуречье Немана и Нерис совпадает с предполагаемой территорией земли Литвы (в узком смысле) и коррелирует с географией ранних дворов государя и государственных замков.

СПИСОК ИЛЛЮСТРАЦИЙ

Рис. 1. Готланд.

Фрагменты рисунков на камнях, изображающих всадника с соколом и псом: 1. Клинте; 2. Гарда (GB, 1941, таб. 55; 1942, с. 46.).

Рис. 2. Куршас, XI–XII вв.

Навершие и перекрестье меча, на которой изображены разбегающиеся зайцы. Могильник Силманциемс, Вентспилсский р-н. (*Latvijas archeoloģija*, 1974, таб. 47:12).

Рис. 3. Изображение воинов–волков Одина на камне рун возле Лунда (Швеция) (Roesdahl, 1987, р. 77).

Рис. 4. Холмы (2, 5), камень (10), поле (30), лес (40), называемые Заячими костелами (по автору): 1. Генионис (Варенский р-н); 2. Гуронис (Каяшдорский р-н); 3. Лицишкенай (Пренайский р-н); 4, Мичионис (Аникщяйский р-н); 5. Пурвяляй (Аникщяйский р-н).

Камни с «волчьими следами» (3–9, 12) и места, называемые *Волчий след* (1, 2, 10, 11) (по автору): 1 – Волость Бенякони (Вороновский р-н, Беларусь); 2 – Чижишкес (Утянский р-н); 3 – Гудяляй (Молетский р-н); 4 – Гуронис (Тракайский р-н); 5 – Якенай (Варенский р-н); 6 – Калвай (Рокишкский р-н); 7 – Карейвонис (Кайшядорский р-н); 8 – Сабалишкес (Пренайский р-н); 9 – Вилкпеде (Вильнюс); 10 – Вилкапеджай (Wiłkopedze, Сувалкское воеводство, Польская Республика); 11 – Жостаутай (Кайшядорский р-н); 12 – Журавец (Осиповичский р-н, Беларусь).

Рис. 5. Гянионис, Варенский р-н. Камень, называемый Заячим костелом.

Рис. 6. Гуронис, Кайшядорский р-н. Заячий костел или могила Паяуты.

Рис. 7. Лицишкенай, Пренайский р-н. Гора Попшай или Заячий костел.

Рис. 8. Пурвяляй, Аникщяйский р-н. Сосновый лес около р. Швянтойи, называемый Заячим костелом.

Рис. 9. Гуронис, Тракайский р-н. Камень – «волчий след».

Рис. 10. Место камня «волчий след» в Вильнюсе (на втором плане, рядом с электростолбами).

Рис. 11. Жостаутай, Кайшядорский р-н. Место болотистого леска «волчий след».

Рис. 12. Распространение Заячих костелов и «волчьих следов» в междуречье Немана и Нерис (по автору).